

Arbeid mot tvangsekteskap

– en veileder

Innhold

Forord	5
Takk til bidragsyterne	7
Innledning	9
1 Bakgrunn	13
1.1 Tvangsekteskap	14
1.2 Ære og vanære	15
1.3 Æresrelatert vold	18
1.4 Individ og kollektiv	19
1.4.1 Patriarkalsk familiestruktur	19
1.4.2 Kaste	21
1.5 Religion	22
1.5.1 Islam – ekteskap og skilsmisse	22
2 Utløsende årsaker til æresrelatert vold	25
2.1 Rykter	25
2.2 Kjæreste	26
2.3 «Feil» venner	27
2.4 Livsstil – krav om selvstendighet	29
2.5 Ærestap når familiens anliggender blir kjent utad	30
2.6 Ønske om migrasjon	30
3 Strategier for å beskytte eller gjenopprette ære	33
3.1 Økt kontroll av jenter – økt press på gutter	33
3.2 Påføring av skyld for familiemedlemmers ulykke	36
3.3 Påføring av skyld for tapt ære	37
3.4 Press fra storfamilien	38
3.5 Ekteskap som hasteløsning	38
3.6 Trusler om «dumping»	39
3.7 Trusler om drap	41
3.8 Oppfordring til selvmord	41

4 Det første møtet	43
4.1 Etabler tillit ved første kontakt	44
4.2 Risikoen ved å be om hjelp	45
4.3 Bruk av tolk i samtale med den unge	45
4.4 Ta styring over saken	46
4.5 Situasjons- og risikovurdering	47
4.6 Realitetsorientering av den unge	51
4.7 Avtaler om videre kontakt	52
4.8 Troverdighetsvurdering	52
4.9 Hva gjør jeg med informasjonen?	55
5 Videre håndtering av saken	57
5.1 Under 18 år – barnevernstjenesten	58
5.1.1 Midlertidig vedtak i akuttsituasjoner	58
5.1.2 Undersøkelse og tiltak	59
5.1.3 Vedtak om omsorgsovertakelse	60
5.2 Over 18 år – politiet	61
5.3 Sikkerhet	61
5.3.1 Trusselvurdering	63
5.3.2 Nettverkskart	65
5.3.3 Trusler	67
5.3.4 Sikkerhetstiltak	69
5.3.5 Trusler mot hjelpeapparatet	71
5.4 Viktig bakgrunnskunnskap i saken	71
5.5 Kontakt med familien	72
5.5.1 En kan ikke forhandle om straffbare handlinger	73
5.5.2 Tilrettelegging av et dialogmøte	73
5.5.3 Familiens strategier i samtalen	74
5.5.4 Erfaringer med dialogmøter	75
6 Utenlandsreiser og kontakt fra utlandet	77
6.1 Akutt fare for utreise	78
6.2 Forberedelse før feriereiser	79
6.3 Er i utlandet – trenger hjelp	80
6.3.1 Hva spør du om / informerer om i første kontakt?	81
6.3.2 Venner og gode hjelpere – mellomledd for sikker kontakt	82
6.3.3 Hvem kontakter du?	82
6.3.4 Samarbeidspartnere – hvem kan hjelpe ute?	83

6.3.5	Personer bosatt i Norge, som ikke er norske statsborgere	84
6.4	Begrensninger og muligheter for hjelpeapparatet	84
6.4.1	Reisedokumenter	85
6.4.2	Myndighetenes kontakt med familien og konfliktnivå	85
6.5	Graviditet som følge av tvangsekteskap	85
7	Utfordringer ved brudd med familien	87
7.1	Gi informasjon og lag avtaler	88
7.2	Utfordringer ved relokalisering	89
7.3	Sikkerhet ved plassering	91
7.3.1	Forholdsregler ved relokalisering	92
7.4	«Strikkeffekten» – dragingen mot familien	93
7.5	Gjenforening etter brudd	94
8	Hjelpeapparatet	95
8.1	Det offentlige hjelpeapparatet	95
8.2	Krisesentre – private og offentlige	97
8.3	Det frivillige hjelpeapparatet	97
Vedlegg 1	Presentasjon av to saker	99
1.1	Drammenssaken	99
1.1.1	Kort oversikt	99
1.1.2	Forløp, hentet fra Høyesteretts dom	99
1.2	Fadimesaken	101
	Referanser	105
	Annen relevant litteratur	108
	Stikkordregister	109

Forord

Mange som arbeider med barn og ungdom opplever at de mangler kunnskap om tema som tvangsekteskap, ekstrem kontroll og dumping. Da er behovet stort for faglig støtte og erfaringsdeling. *Veilederen mot tvangsekteskap* er skrevet av fagpersoner for fagpersoner for å dele erfaringer og øke mulighetene for å forebygge overgrep og hjelpe unge i fare.

Kompetanseteamet mot tvangsekteskap er et tverrfaglig samarbeid hvor fagpersoner fra Utlendingsdirektoratet (UDI), Politidirektoratet (POD), Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) og Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) arbeider sammen for å bistå førstelinjen med råd og veiledning i konkrete saker.

Kompetanseteamet mot tvangsekteskap startet sitt arbeid i 2004. Terje Bjøranger, seniorrådgiver i UDI og daværende leder av teamet, og Gunnar Valentin Svensson, politioverbetjent og medlem av teamet, har skrevet ned sine erfaringer fra de 441 henvendelsene teamet fikk i perioden 2004 til 2007. Etter at *Kompetanseteamet mot tvangsekteskap* ble flyttet til IMDi i 2008 har erfaringene blitt videre bearbeidet og delene som omhandler hjelpeapparatet oppdatert, i et nært tverretatlig samarbeid. Resultatet er denne veilederen.

Mennesker og situasjoner er ulike. Hver enkelt sak krever individuell vurdering og oppfølging. I veilederen finner du kunnskap som kan gi bedre forståelse, konkrete og praktiske råd om hvordan best bistå den som trenger hjelp, samt en oversikt over mulige samarbeidspartnere. Vi håper at den vil være til nytte i ditt daglige arbeid for å forebygge tvangs-ekteskap, og at erfaringer deles med andre.

Oslo, høsten 2008

Osmund Kaldheim

direktør
Integrerings- og mangfolds-
direktoratet

Ann-Marit Sæbønes

direktør
Barne-, ungdoms- og familie-
direktoratet

Ingelin Killengreen

direktør
Politidirektoratet

Ida Børresen

direktør
Utlendingsdirektoratet

Takk til bidragsyterne

Veilederen er basert på Kompetanseteamet mot tvangsekteskap sine erfaringer i perioden 2004 til 2007.

Terje Bjøranger er jurist og ledet Kompetanseteamet mot tvangsekteskap i perioden november 2004 til mai 2008. Han arbeidet før dette i barnevernstjenesten i Sagene bydel i Oslo, blant annet med saker knyttet til tvangsekteskap. Bjøranger er i dag seniorrådgiver i Utlendingsdirektoratet (UDI).

Gunnar Valentin Svensson er politioverbetjent ved Oslo politidistrikt, der han i en årrekke har arbeidet med barn og ungdom med minoritetsbakgrunn. I de siste årene har han særlig jobbet med temaet æresrelatert vold, blant annet i samarbeid med Oslo Røde Kors. Svensson har siden oppstart vært politiets representant i Kompetanseteamet mot tvangsekteskap.

Takk også til Solfrid Lien og Janne Waagbø for bearbeiding og ferdigstilling av manus, og til Marjane Mikalsen for gode innspill underveis.

Solfrid Lien er rådgiver i Forebyggingsenheten i Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi), og jobber med dokumentasjon knyttet til arbeidet mot tvangsekteskap.

Janne Waagbø er rådgiver i Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir), og medlem i Kompetanseteamet mot tvangsekteskap.

Marjane Mikalsen er rådgiver i Utlendingsdirektoratet (UDI), og medlem i Kompetanseteamet mot tvangsekteskap.

Innledning

Kompetanseteamet mot tvangsekteskap ble etablert i november 2004 som en rådgivende instans for førstelinjetjenesten i arbeidet med konkrete saker som omhandler tvangsekteskap. Utlendingsdirektoratet (UDI), politiet og Norges Røde Kors sto bak etableringen. I 2007 ble Kompetanseteamet gjort til et permanent, tverretattlig organ bestående av representanter fra UDI, Politidirektoratet (POD) og Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). Siden 1. januar 2008 har Kompetanseteamet vært administrativt forankret i Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi), i tråd med Regjeringens *Handlingsplan mot tvangsekteskap 2008–2011*.

Kompetanseteamet gir råd, veiledning og assistanse til førstelinjetjenesten i arbeidet med konkrete saker som omhandler tvangsekteskap. Denne veilederen baserer seg på henvendelsene Kompetanseteamet mottok i perioden 2004–2007.

Det totale omfang av tvangsekteskap er ukjent. Siden starten i 2004 har antall henvendelser til teamet økt for hvert år, og fram til og med desember 2007 var det mottatt 441 henvendelser. En henvendelse betegner både rådgivning over telefon og saker som krever langvarig og omfattende oppfølging. Dette kan handle om oppfølging i forhold til førstelinjetjenesten, trusselvurdering, bistand til boliganskaffelse, hjemtransport fra utlandet med mer. Til sammen har sakene tilknytning til over 20 land. Det er flest saker med tilknytning til Pakistan, Irak og Afghanistan, der også de største innvandrergruppene i Norge kommer fra, se tabellen på neste side.

Tabell 1: Antall saker og landtilknytning fra november 2004 til desember 2007

Landtilknytning	Antall saker
Pakistan	158
Irak	108
Afghanistan	26
Tyrkia	22
Iran	19
Somalia	19
Russland ¹	10
Sri Lanka	8
India	7
Marokko	7
Andre	52
Ukjent	5
Sum	441

Gjennom sitt arbeid har Kompetanseteamet fått verdifulle erfaringer om hvordan man kan håndtere situasjoner der en ung jente eller gutt er redd for å bli tvangsgiftet, hva man kan gjøre dersom tvangsgiftet er gjennomført, og hva som er viktig når den unge eventuelt har måttet bryte med familien og må starte på nytt. Kompetanseteamets erfaringer viser at et tvangsekteskap må ses i sammenheng med familiens forståelse av ære som noe som skal beskyttes og opprettholdes gjennom kontroll av især jenters atferd og seksualitet. Psykisk og fysisk vold er virkemidler som i mange tilfeller tas i bruk for å sikre familiens ære. Et tvangsekteskap er i seg selv en voldelig handling og er en av flere former for æresrelatert vold.

Denne veilederen videreformidler Kompetanseteamets erfaringer og er ment for dem som i sitt arbeid møter personer som er i en tvangs-

1) De fleste av disse henvendelsene har tilknytning til Tsjetsjenia.

giftesituasjon, og der annen æresrelatert vold ofte også er en del av problemet. En tvangsgiftesituasjon omfatter en persons bekymring for tvangsekteskap, en konflikt med familien grunnet press om ekteskap, samt gjennomførte tvangsekteskap. Hensikten med veilederen er å tilby praktiske råd for hvordan hjelpeapparatet kan håndtere slike situasjoner på en best mulig måte for personen det gjelder.

Tvangsekteskap rammer kvinner og menn i alle aldre. Henvendelsene til Kompetanseteamet bekrefter dette. De fleste sakene gjelder likevel unge kvinner. Forskjellige profesjoner bruker ulike begreper for å omtale et offer for vold. For enkelhets skyld har vi her valgt å omtale et offer for tvangsekteskap og/eller annen æresrelatert vold som «ungdom», «den unge» og, der det passer, «jenta» og «gutten». Enkelte steder brukes også «den utsatte». I kapittel 5.3, som omhandler sikkerhet og trusselvurdering, brukes «fornærmede».

Veilederen er bygd opp som følger:

I kapittel 1 gis en begrepsavklaring. Her sies det også litt om den sosiale konteksten som tvangsekteskap og annen æresrelatert vold opptre i.

I kapittel 2 skisseres faktorer som kan utløse æresrelatert vold, knyttet til en tvangsgiftesituasjon.

Kapittel 3 gir en beskrivelse av strategier som tas i bruk for å beskytte eller gjenopprette ære når konflikten er et faktum.

I de neste kapitlene tar vi for oss de praktiske utfordringene.

Kapittel 4 gir råd om hvordan førstelinjen bør håndtere det første møtet med en ungdom som trenger hjelp. Vi introduserer her et skille mellom en konflikt og en akutt konflikt. Med *konflikt* menes en situasjon hvor en ungdoms atferd ikke svarer til familiens forventninger og vedkommende opplever represalier som et resultat av dette. Den unge er kanskje bekymret for at det planlegges et ekteskap mot hennes eller hans ønske. En *akutt konflikt*² betegner en situasjon der den unge er under sterkt press for å gifte seg, og det er fare for alvorlige represalier hvis vedkommende motsetter seg dette. Kanskje er det også fare for vedkommendes liv. I noen tilfeller er vedkommende alle-

2) *Akutt konflikt* er et begrep som ikke må forveksles med barnevernslovens begrep *akutt situasjon*, jf. barnevernloven § 4-6.

rede i opprinnelseslandet for å giftes bort eller har blitt tvangsgiftet. I en akutt konflikt kan det være behov for å bryte med familien og flytte til en hemmelig adresse, eventuelt få hjelp til hjemreise fra utlandet.

Kapittel 5 gjør rede for hvordan hjelpeapparatet bør håndtere en sak etter at det første møtet har funnet sted og de rette instanser er kontaktet. Det skilles her mellom hjelp til personer som er under og over 18 år.

Kapittel 6 går mer i detalj om hvordan saker der det er fare for at ungdommen blir sendt til opprinnelseslandet for å tvangsgiftes eller allerede befinner seg der, bør håndteres.

Kapittel 7 ser på utfordringer knyttet til brudd med familien og relokalisering, det vil si flytting til ny og sikker bolig.

I det avsluttende kapitlet gis en oversikt over kontaktinformasjon til offentlige instanser og frivillige organisasjoner som er involvert i arbeidet mot tvangsekteskap.

1 Bakgrunn

Hovedpunkter

- *Tvangsekteskap* er forbudt i Norge.
- Tvangsekteskap må sees i sammenheng med autoritær oppdragelse, kontroll og vold.
- I de fleste sakene Kompetanseteamet mot tvangsekteskap arbeider med, er beskyttelse av ære en viktig faktor. Æren er kollektiv, og æresgruppen kan være familien, slekten, klanen, kysten, eller andre avgrensede grupper.
- En *æreskodeks* er et sett av regler for ervervelse og tap av ære. Brudd på reglene fører til vanære. Æren kan gjenopprettes gjennom visse handlinger.
- *Kaste* og *religion* er viktige faktorer ved ekteskapsinngåelser og er av betydning for en gruppes ære.
- Den som motsetter seg tvangsekteskap, kan bli utsatt for psykisk og fysisk vold og i verste fall drap.
- Ingen av verdensreligionene legitimerer tvangsekteskap eller annen æresrelatert vold.
- Vold knyttet til beskyttelse eller gjenopprettelse av ære krever andre tiltak enn annen vold i nære relasjoner.

1.1 Tvangsekteskap

«Du kan velge en av de fem guttene, for jeg vil ikke tvinge deg, sier pappa. Ikke tvinge meg? Er dette frivillig? Pappa ser ikke forskjellen på tvang og fri vilje lenger. Han er vel for blind til å se det. Det eneste han tenker på akkurat nå er ære, izzat, og sine egne ønsker.»¹

Kompetanseteamet mot tvangsekteskap har mottatt henvendelser fra unge mennesker som beskriver det slik at det er opprinnelseslandets tradisjoner som innhenter dem her i Norge, og at dette skjer brått. Det er ikke nødvendigvis noen konflikt med foreldrene om livsstil eller liknende i forkant, og vedkommende er kanskje i gang med utdanning. Men plutselig kommer beskjeden om at det skal være bryllup i opprinnelseslandet om 14 dager, og at den kommende ektefellen deretter skal komme til Norge på familiegjenforening. Familien er tydelig i sine forventninger om at den unge er lydige. I mange tilfeller settes det fysisk makt bak ordene.

Mange etniske grupper som er representert i Norge i dag, har tradisjon for arrangerte ekteskap. I arrangerte ekteskap har familiene en sentral rolle i å finne en ektefelle til sine sønner og døtre. Frivillig arrangert ekteskap er lovlig i Norge.

Et ekteskap inngått ved tvang er derimot forbudt. Retten til selv å velge ektefelle er en grunnleggende menneskerettighet. Flere internasjonale konvensjoner Norge er bundet av, pålegger staten å arbeide for å sikre denne rettigheten. I senere år er norsk lov endret for å synliggjøre dette. Ekteskapsloven § 1a sier at *«Kvinner og menn har samme rett til å velge ektefelle. Ekteskap skal inngås av egen fri vilje og med eget samtykke.»* Tvangsekteskap er således en krenkelse av grunnleggende menneskerettigheter.

I straffeloven § 222 *annet ledd* angis følgende: *«For tvangsekteskap straffes den som ved vold, frihetsberøvelse, utilbørlig press eller annen rettstridig atferd tvinger noen til å inngå ekteskap. Straffen for tvangsekteskap er fengsel inntil 6 år. Medvirkning straffes på samme måte.»* Et tvangsekteskap er ulovlig selv om det er inngått i utlandet, så lenge en av partene er norsk borger eller fast bosatt i Norge når ekteskapet blir inngått, jf. straffeloven § 12.

1) Karim 1996, s. 111

Tvangsekteskap må sees i sammenheng med autoritær oppdragelse, kontroll og vold. Tvangsekteskap omtales ofte som æresrelatert vold, som er en form for vold knyttet til begreper om ære og skam.² Dette handler om psykiske eller fysiske overgrep begått av noen i familien mot andre familiemedlemmer som anses å ha krenket familiens ære.

Et tvangsekteskap kan defineres som et ekteskap som organiseres på en slik måte at minst én av ektefellene:

- ikke har en reell mulighet til å velge å forbli ugift uten å bli utsatt for represalier
- ikke har reell mulighet til å velge en annen partner på tvers av familiens ønsker uten å bli utsatt for represalier
- har samtykket til ekteskap etter utilbørlig press, trusler eller annen psykisk eller fysisk vold.

Den utsattes egen opplevelse av tvang må tillegges stor vekt.

1.2 Ære og vanære

«Pappa ofret meg på ærens alter. Æresbegrepet, 'izzat' på urdu, betyr enormt for menneskene i mitt miljø. I deres samfunn er du ingenting uten ære. Har du ære får du respekt, og jo mer ære du har, jo større omgangskrets og respekt får du. Uten ære blir du sett på som en fallen person uten moral, og du står uten respekt og venner. Dermed betyr tap av ære også tap av venner, familie og respekt. I slike samfunn sies det at det er mange som har penger, men ære er det bare noen som har. Og har man først ære, vil man ikke for noen pris miste den. Man gjør alt for å bevare den.»³

Professor i sosialantropologi Unni Wikan skriver: «Ære handler om en rett til respekt, i betydningen krav på respekt. Samfunnet har plikt til å yte personen respekt, gitt at reglene for æreskodeksen er overholdt. I motsatt fall mister personen ære. (Og andre går med i dragsuget, ettersom ære er kollektivt).»⁴ Respekt handler her om å bli møtt som likemann.

2) *Handlingsplan mot tvangsekteskap 2008–2011*, 2007, s. 6. Barne- og likestillingsdepartementet. Q-1131 B.

3) Karim 1996, s.7

4) Wikan 2003, s.72

Professor i sosialantropologi Julian Pitt-Rivers har formulert en definisjon på ære som av mange betegnes som klassisk: «Ære er en persons verdi i egne, men også i andres øyne», eller «Ære er en egenverdi personen eller gruppen gjør krav på, men samtidig den verdien andre personer eller grupper er villige til å gi».⁵

Professor i geografi Tor Halfdan Aase har videreutviklet Pitt-Rivers' definisjon, basert på egne studier i Pakistan og Danmark, og sier dette: «Ære er ensbetydende med en manns eller en families evne til å beskytte sine interesser enten de interessene er kvinners seksualitet, land, vann eller annet de definerer som sin eksklusive eiendom.»⁶ Her blir Pitt-Rivers' persons eller gruppes verdi i egne eller andres øyne spesifisert til «en gruppes offentlige anerkjente forsvarsevne».

Ære er altså noe man enten har eller ikke har – det er ikke noe midt imellom. Vanære er motsatsen til ære. Ærestap eller tap av ære er også ord vi kan bruke om det å ikke ha ære. Det er menn som har ære, kvinner har skam. Å ha skam er å forvalte sin seksualitet i henhold til regler for ære (æreskodeks). En kvinne uten skam er en kvinne som vanærer sin familie, og særlig mennene i familien. En mann kan vanæres gjennom egne handlinger eller handlingene til andre mennesker som står ham nær (familien, slekt). Han kan også bli vanæret gjennom handlingene til en kvinne han har myndighet over, som for eksempel en datter, søster, kone, kusine eller niese.⁷

Det finnes flere typer ære. På kurdisk, tyrkisk, arabisk og persisk har man to forskjellige uttrykk for ære. Det ene refererer til mer generelle æresstandarder som gjestfrihet og tapperhet. Det andre refererer kun til kvinners ærebarhet, der familiens ære er nær knyttet til jomfruelighet hos familiens kvinner. En jomfruhinne som er intakt ved ekteskapsinngåelsen, viser at kvinnen er ærbar, og at familien dermed har æren i behold.⁸ Det er den sistnevnte måten å forstå ære på vi i hovedsak snakker om i denne veilederen.

Æren er kollektiv. Kollektivet kan være familien, slekten, klanen, stammen eller i noen tilfeller nasjonen. Familiemedlemmene har felles ære, og vanæres én, rammes alle i familien. Fadime Sahindal, som 26 år gam-

5) Aase 2007, s. 237

6) Aase 2007, s. 242

7) Wikan 2003, s. 73

8) Dette bekrefte av de berørte i svært mange saker Kompetanseteamet har jobbet med.

mel ble drept av sin far fordi mannen hun elsket ikke var akseptabel for familien og hun trosset familiens krav, uttrykte det slik: «Jeg er deres ansikt utad. I alt jeg gjør, må jeg tenke på mennene i min familie, for alt jeg gjør, påvirker dem.»⁹⁾ (Fadimesaken er nærmere omtalt i vedlegg 1). Kollektivets behov går foran individets, og det sosiale nettverket kan mene at foreldrene svikter sin oppgave dersom de ikke evner å oppdra barna til å holde seg innenfor «akseptable rammer».

Tap av ære skjer når vanæren blir offentlig. Det er omverdenens vurdering av en person som er viktig, ikke personens egne moralske standarder. Rykter og folkesnakk blir derfor viktig fordi det kan ruinere en families ære, selv om ryktene ikke er sanne.

*Æreskodeks*¹⁰⁾ er et sett av regler som spesifiserer hva som gir og ikke gir ære. Reglene for ervervelse og tap av ære er klart spesifisert. Fordi reglene er minimumsstandarder, innebærer brudd på reglene tap av ære. Familieoverhodet og hans familie anses da som mindreverdige og møtes med forakt. Reglene i æreskodeksen spesifiserer også hva man må gjøre for å gjenopprette æren hvis man har blitt vanæret. For noen er æreskodeksen veldig streng og gir lite rom for handlinger eller løsninger utover det reglene tilsier, mens for andre kan det være større handlings-

9) Wikan2003, s. 64

10) Wikan 2003, s. 69

rom. En gruppe mennesker som følger den samme æreskodeksen, og som slik anerkjenner hverandre, utgjør en *æresgruppe*.¹¹

1.3 Æresrelatert vold

Æresrelatert vold er vold utløst av en families behov for å beskytte eller gjenopprette ære. Både kvinner og menn kan rammes av æresrelatert vold, inkludert ekstrem kontroll, psykisk press og trusler, frihetsberøvelse, overgrep, tvangsekteskap og drap. Æresrelatert vold er også vold i nære relasjoner, men skiller seg fra annen vold i nære relasjoner på flere måter og må også håndteres på en annen måte.

Følgende tabell skisserer forskjellen mellom sjalusidrap og æresdrap:¹²

Tabell 2: Forskjeller mellom sjalusidrap og æresdrap

Sjalusidrap	Æresdrap
Kvinnen myrdes i de fleste tilfellene av sin (eks)mann, (eks)kjæreste eller (eks)samboer.	Hvem som helst av de nære slektningene kan myrde en kvinne som har vanæret familien.
Motivet er oftest at kvinnen har funnet en annen mann eller ønsker skilsmisse fra sin mann.	Motivet kan være et forekteskapelig kjærlighetsforhold. Rykter, gester eller miner kan være nok til at kvinnen blir tatt av dage.
Mannen tar som regel livet av kvinnen i affekt på grunn av sjalusi, tap av kontroll eller tap av selvfølelse.	Et æresdrap skjer som regel ikke i affekt, men er en overlagt handling. Mordet skjer på grunn av tap av familiens ære.
Verken lovverket eller kulturelle normer kan brukes for å rettfærdiggjøre drapet. Lovbruddet fordømmes kraftfullt og straffes hardt.	Det er ikke bare mennenes rett, men også deres plikt å drepe den kvinnen som har vanæret familien. Handlingen legitimeres moralsk i henhold til æreskodeksen. Handlingen godkjennes av familien/æresgruppen.

11) Wikan 2003, s. 68

12) Gjengitt etter Awla 2005, s. 130

Drapet på Fadime er et eksempel på æresrelatert vold. Gjennom drapet viste faren omverdenen at familien hadde tatt ansvar, utført sin normative og moralske plikt og dermed gjenopprettet æren på vegne av storfamilien – han hadde gjort det æreskodeksen krevde av ham i situasjonen. Dette kommer også klart fram i den såkalte Drammenssaken, der en irakisk-kurdisk far og sønn ble dømt for å ha forsøkt å tvangsgifte datteren/halvsøsteren (Drammenssaken er nærmere omtalt i vedlegg 1). Da barnevernet forkynner sitt vedtak om omsorgsovertakelse overfor familien, utbryter faren:¹³

«Du, og du og du og du, er vitner på at nå må jeg drepe min datter for å gjenopprette æren i familien. Æren i familien er ødelagt. Nå kan barnevernet ta alle barna fra meg.»

Æren må gjenopprettes, ellers er hele familien å anse som død i sitt eget miljø. Det faren sier, er at for ham går æren foran loven. Å sitte noen år i fengsel er lettere å bære enn tanken på ikke å ha reddet familiens ære. Hvorvidt et drap er et æresdrap, framgår altså av motivet.¹⁴

1.4 Individ og kollektiv

«Balansen mellom individ og kollektiv, mellom frihet og trygghet, og mellom rettigheter og plikter, er vesentlig for all identitetsdannelse, og det optimale punktet er ikke det samme overalt.»¹⁵

1.4.1 Patriarkalsk familiestruktur

Samfunn der æresbegrepet står sterkt, kjennetegnes av en patriarkalsk familiestruktur. Mannen er overhode i en hierarkisk organisert familie.¹⁶ En slik familiestruktur er vanlig i mange deler av verden, som i Midtøsten, Nord-Afrika og i visse deler av Asia og Latin-Amerika. I disse områdene finnes det også flere andre måter å organisere familien på, og hvor strengt patriarkalsk familiene er organisert avhenger av klassetilhørighet, foreldrenes utdanningsnivå og om familien bor i en stor by eller på et lite sted. Men generelt vil far eller fars far være øverst i hierarkiet og deretter rangeres mennene etter alder. Kvinnene rangeres under men-

13) Dom i Drammen tingrett, TDRAM-2005-55127, med henvisning til anker til lagmannsretten og Høyesterett.

14) Dette har vært debattert i forbindelse med flere drapssaker.

15) Eriksen 2008, s. 24, i *Integreringskart 2008*, IMDi rapport 6-2008

16) Al-Bakdawi 1998, s. 150

nene, også etter alder. Døtrene i en familie kommer aller nederst på den interne rangstigen. I noen land er også fars og mors søsken definert inn i familien og er en del av familiehierarkiet. Dette betyr at fars bror kan ha større makt i en familie enn det mor har.

I patriarkalske familiestrukturer er kvinnen i noen tilfeller definert som mannens eiendom. Dette gir menn stor makt i familien og i samfunnet generelt der denne familiestrukturen er dominerende. Men samtidig som kvinnen er underordnet mannen, forvalter hun familiens ære gjennom å ha skam. Hennes handlinger blir derfor særdeles viktige. Kvinnens ærbarhet og dermed hennes seksualitet, symbolisert gjennom jomfruhinnen, er ikke en privatsak, men angår hele storfamilien. Dette innebærer for mange en frykt for at jomfruhinnen ikke skal være intakt på bryllupsnatten. Frykten er størst hos kvinnens/jentas familie siden det er de som «leverer» bruden. Ei jente som ikke er jomfru ved ekteskapsinngåelsen, risikerer å bli mishandlet, nedverdignet og latterliggjort i ekteskapet, samtidig som jentas familie risikerer å bli totalt vanæret. Hun kan også risikere å bli drept.

Mens jenter/kvinner i en patriarkalsk familiestruktur i prinsippet er de beskyttede og kontrollerte, er gutter/menn de som kontrollerer og beskytter. Men kvinnene har også sine roller. Mødrene har blant annet ansvar for barneoppdragelsen, jentenes kyskhets og ekteskapsforhandlinger og -inngåelser. Ei jente som ikke følger reglene, betyr at mor ikke har klart sin oppgave. Kompetanseteamet har sett mange eksempler på at mødre kan være pådrivere i saker der ungdom presses til ekteskapsinngåelse i opprinnelseslandet. Dette gjelder særlig der ektemaken er en fetter eller kusine på mors side. Morens forhold til sine søsken kan avhenge av at ekteskapsplanene realiseres.

Vi har også sett andre eksempler på at det ikke alltid er eldste mann i huset som har mest innflytelse med hensyn til ekteskapsinngåelse i en patriarkalsk familie. En pakistansk far som henvendte seg til Kompetanseteamet, var redd for barna sine etter at moren og hennes slektninger hadde tatt dem til utlandet for å gifte dem bort. I en annen sak viste det seg at både far og mor var bekymret for hva deres sønn kunne finne på å gjøre mot sin yngre søster. Årsaken var at lillesøsteren (15 år) ifølge familien hadde oppført seg uanstendig, og at familien i opprinnelseslandet så på storebroren (16 år) som den som kunne gjenopprette æren.

Gutter / unge menn vil ofte ha større spillerom, og i noen tilfeller kan de ha kjæresten uten at det skaper krise i familien. Men også gutter kan være underlagt det samme presset fra storfamilien som jentene og ha like vanskelig for å bryte med kravene.¹⁷ Gutter kan også bli utsatt for æresrelatert vold hvis de motsetter seg familiens ønsker. Unge homoseksuelle gutter kan få særlig hard medfart.

Gutter kan dessuten komme under press for å utøve trusler og vold, til og med drap, for å sikre familiens ære. Det er ofte yngre menn i familien som pålegges slike oppgaver. Dette skyldes en antakelse om at rettsapparatet vil behandle en yngre overgriper mildere enn en eldre, og at den unge overgriperen muligens også kan unngå fengselsstraff.¹⁸

En ekteskapsinngåelse angår hele familien. For noen er det også en måte å styrke familieband på. Søskenbarneekteskap er vanlig blant mange minoritetsgrupper og anses som trygt på flere måter. Svigerfamilien er kjent, og ingen verdier går ut av familien som følge av ekteskapet. Mange opplever at det har foreligget en avtale om ekteskap med et søskenbarn helt siden barndommen, men at de ikke får vite noe om det før de skal giftes bort. For andre grupper der ekteskap styres av familien, er imidlertid slike ekteskap innen familien helt uaktuelle.

1.4.2 Kaste

Kaste har vært et hovedspørsmål i mange av de konfliktene Kompetanseteamet har arbeidet med. *Kaste* viser til en sosial rangordning som omhandler kriterier for ære og respekt. Kastesystem praktiseres forskjellig i ulike land og er også gjenstand for diskusjon innad i de samfunnene der systemet finnes.¹⁹

I boken om Ghazala Khan,²⁰ som ble drept i et æresdrap i Danmark, fortelles det at mennene i familien pleide å le av familier som hadde måttet gifte bort kvinnene til lavkastefamilier. Betydningen av kaste endres ikke nødvendigvis etter migrasjon. Foreldregenerasjonen peker gjerne på press fra opprinnelseslandet som begrunnelse for å holde på kaste-forskjellene. Press fra eget miljø i Norge blir også tillagt vekt. Kompetanseteamets erfaringer viser en tendens til at ungdommer bryr seg mindre

17) I de sakene Kompetanseteamet arbeider med, gjelder imidlertid 90 prosent av sakene jenter.

18) Onal 2008

19) Lien 1993

20) Møller 2006

om kaste og gjerne etablerer kjæresteforhold på tvers av kastene. Vi ser også at gutter kan møte mindre motstand om de gifter seg med en person fra en lavere kaste, enn det jenter gjør.

1.5 Religion

«Æresdrap er grunnet på spesifikke ideer som forekommer på tvers av verdensreligionene, og kun i enkelte miljøer. Æresdrap er dokumentert blant så vel kristne som muslimer, hinduer og buddhister.»²¹

Ingen av verdensreligionene legitimerer tvangsekteskap eller annen æresrelatert vold. Allikevel brukes religionen noen ganger bevisst i slike saker for å legitimere handlinger som egentlig er motivert av hensynet til ære. Saker Kompetanseteamet har jobbet med, viser at det har noe å si for familiens ære at de som gifter seg, har felles religiøs tilhørighet.

Religiøse og æresbaserte argumenter kan bli brukt om hverandre, særlig i forbindelse med seksualitet, jomfruelighet, kjønnsroller og ekteskapsplikt. Henvisninger til religiøse regler kan være forsøk på å legitimere hva vi definerer som æresrelatert vold. Overfor en ungdom er slike religiøse argumenter ofte svært virkningsfulle.

1.5.1 Islam – ekteskap og skilsmisse

De fleste henvendelsene til Kompetanseteamet gjelder jenter med muslimsk bakgrunn. I de neste avsnittene skisseres derfor noen regler for ekteskap og skilsmisse i islam.²² Det er vår erfaring at ekteskap på tvers av muslimske trosretninger, eller med en ikke-muslim, er problematisk. Vi har sett flere tilfeller der en ungdom har valgt kjæreste eller ektefelle med en annen religiøs bakgrunn eller med en annen muslimsk bakgrunn (shiamuslim kontra sunnimuslim), og der denne forskjellen har vært det som særlig skjerpet konflikten.

Ifølge tradisjonell muslimsk lovgivning (*sharia*)²³ kan en muslimsk mann gifte seg med muslimske, jødiske og kristne kvinner. En muslimsk kvin-

21) Wikan 2003, s. 8

22) For utfyllende lesning om ulike religioners forhold til ekteskap anbefales Berit Thorbjørnsruds utredning *Syn på ekteskap blant hinduer, buddhister, sikher, muslimer og kristne*, 2001. Utgitt av Barne- og familiedepartementet (Q-1020).

23) Møller 2006

ne, derimot, kan bare gifte seg med en muslimsk mann, slik mange tolker reglene. Fortolkningene av reglene varierer imidlertid fra land til land, og det er heller ikke enighet om reglene blant muslimske lærde.²⁴ Dessuten er nok også praksis mye styrt av lokale tradisjoner og pragmatiske hensyn. Ungdommer Kompetanseteamet kommer i kontakt med, refererer til disse reglene, både som regler knyttet til ære og som regler knyttet til religion.

En skilsmisse vil også kunne oppleves som vanærende og utløse et kollektivt krav om at den vanæredes familie må ha oppreisning. En kvinnes ønske om å skille seg kan utløse vold og i noen tilfeller drap. Ifølge islamsk familierett har mannen adgang til å få skilsmisse fra kvinnen uten store problemer, mens hun i stor grad er avhengig av mannen for å kunne skilles.²⁵ I de pakistanske så vel som i de iranske standard ekteskapskontraktene er det mulig å gi kvinner samme skilsmisseadgang som menn. Dette er en delegert adgang til skilsmisse fra mannen til kona. Etter Kompetanseteamets erfaring er imidlertid en slik delegert adgang til skilsmisse lite brukt i de muslimske miljøene i Norge, selv om den ikke er i strid med muslimsk lovgivning.

Saker som Kompetanseteamet har arbeidet med, viser at det ofte er svært krevende for muslimske jenter og kvinner i Norge å bryte ut av et ekteskap, enten ekteskapet er inngått frivillig eller ikke. De får i svært liten grad hjelp av familien til å klare seg på egen hånd. Familien synes heller å bidra sterkt til å overtale kvinnen til å fortsette ekteskapet, også der det er voldelig.

Sosialt sett kan det også være vanskelig for en mann å skille seg, alt etter i hvilken grad det er familien rundt som bestemmer.

Mange opplever at en norsk skilsmisse ikke anerkjennes i deres eget miljø eller i opprinnelseslandet. Dette kalles et «haltende ekteskap». Vi har sett eksempler på dette blant kvinner fra Iran og Pakistan. Ved skilsmisse er det ofte et krav fra det lokale miljøet at kvinnen har en skilsmisse med utgangspunkt i hennes muslimske ekteskapskontrakt (det er vanlig å ha ekteskapskontrakt fra opprinnelseslandet selv om man er gift i Norge). Dette kan særlig bli et problem hvis kvinnen ikke er norsk

24) Både reglene og tolkningen av dem er omstridt. Moderne muslimske jurister mener at det ikke finnes slike begrensninger, mens de mer ortodokse har helt motsatt syn.

25) Reglene for skilsmisse følger av Koranens kapittel 2 vers 228 og videre. Koranen finnes i norsk oversettelse ved Einar Berg.

statsborger. Pakistansk rett krever at pakistanske borgere skal registrere ekteskap og skilsmisser i Pakistan. En pakistansk statsborger som har fått innvilget skilsmisse i Norge, men som ikke er registrert som skilt i Pakistan, risikerer å bli dømt for bigami i Pakistan om hun ønsker å gifte seg på nytt der.

Pakistanske ekteskapskontrakter gir grunnlag for innvandring til Norge gjennom familiegjenforening. Det er vanlig praksis at et ekteskap inngått i Norge registreres i Pakistan.

2 Utløsende årsaker til æresrelatert vold

Hovedpunkter

- Tilsynelatende små hendelser, som et kjæresteforhold, omgang med «feil» venner eller rykter om dette, kan utløse alvorlige represalier.
- Ønske om selvstendighet kan lett komme i konflikt med familiens krav om lydighet og planer for arrangert ekteskap.
- Å kontakte hjelpeapparatet kan i seg selv være farlig. Interne familieanliggender som har blitt kjent utad, kan medføre tap av ære, og denne må gjenopprettes.
- Ønske om migrasjon for familiemedlemmer i opprinnelseslandet gjennom familiegjenforening kan være årsak til tvangsekteskap.

2.1 Rykter

Rykter om kjæresteforhold, feil venner eller feil livsstil vil kunne få alvorlige konsekvenser. At ryktene kanskje er usanne, løser ikke problemet. Rykter er i seg selv alvorlig nok. I familiens øyne *kan* noe ha skjedd. Om andre får vite om det, er familiens sosiale status og ære under press. En natt hjemmefra utenfor familiens kontroll kan være nok til å sette rykter i gang. En slik hendelse vil kunne utløse arbeidet med å arrangere et ekteskap for den ryktene gjelder, mot dennes vilje. Dette for å forebygge ærestap eller for å gjenopprette familiens tapte ære.

Æren tapes først når det blir offentlig kjent at noe har hendt. En situasjon der bare far, mor og søster eller bror vet om et kjærlighetsforhold, kan gi andre represalier og kreve forskjellig håndtering fra hjelpeapparatet enn en situasjon der alle i æresgruppen vet om det. Men mulighetene for at et rykte, sant eller usant, skal spre seg, *kan* også utløse alvorlige represalier hvis familien opplever situasjonen som presset. Her må hjelpeapparatet gjøre en vurdering fra sak til sak.

2.2 Kjæreste

I familier der jentas jomfruelighet ved ekteskapsinngåelsen er av grunnleggende betydning for familiens ære, er det ingen plass for kjærestere. Et kjæresteforhold blir en trussel mot familiens behov for å etterleve æreskodeksen fordi de kan miste kontroll, og fordi forholdet kan bidra til rykter om jentas ærbarhet. Dette gjelder selv om kjæresten har samme etniske og religiøse bakgrunn, men trusselbildet forverres dersom kjæresten i tillegg har en annen bakgrunn enn jenta. Et kjæresteforhold kan derfor få svært alvorlige konsekvenser for de berørte.

Vi viser til Drammenssaken (se vedlegg 1), hvor en far og en halvbror ble dømt for drapstrusler og forsøk på tvangsekteskap. I denne saken ble det kjent for familien at jenta hadde en kjæreste. Dette avstedkom drapstrusler og grov vold fra far og halvbror, i tillegg til at det allerede planlagte arrangerte ekteskapet ble forsøkt gjennomført.

2.3 «Feil» venner

Det er ikke bare forholdet til kjærester som er problematisk. For både gutter og jenter kan det være problematisk å ha venner som familien ikke anser som akseptable. Det finnes flere tilfeller der gutter har blitt trakassert av eldre brødre fordi de har hatt venner av annen etnisk eller religiøs tilhørighet. Jenter får inndratt sin bevegelsesfrihet av samme grunn. Både tvangsekteskap og lange, ufrivillige opphold i familiens opprinnelsesland har vært brukt som sanksjoner for samvær med «feil» venner. For mange jenter kommer forbudet mot omgang med gutter i tillegg til regler knyttet til omgang med venner generelt.

Den danske avisen *Jyllandsposten* fortalte om en far som banket opp og tok kvelertak på sin 15 år gamle datter på gaten fordi hun hadde snakket med noen danske gutter. Faren mente at datteren hadde krenket hans ære ved å oppføre seg upassende.¹

I de mest konservative miljøene er jenters forbud mot omgang med gutter så absolutt at selv normale skoleaktiviteter blir problematisk. Deltakelse på klassesaker, gruppearbeider, teateraktiviteter og liknende blir umulig fordi det truer familiens krav om kjønnssegregasjon. Resultatet kan bli at jentene holdes borte fra ulike skoleaktiviteter under påskudd av sykdom.

Påbudet om bruk av hijab kan også brukes som et middel for å sikre kjønnssegregasjonen. Jenter har fortalt oss om brødre som har ansvar for å overvåke dem og for å melde fra dersom de tar av seg hodeplaget på skolen eller utenfor skolen på vei hjem. Fra familiens side begrunnes påbudet om hijab med at jenta kan ødelegge familiens ære dersom hun ikke følger reglene om å dekke seg til, og at det er kvinner uten skam som går utildekket. I tillegg presenteres hodeplaget som et religiøst krav. Vi har ingen forutsetninger for å anslå omfanget av disse holdningene, men konstaterer at de gjentatte ganger dukker opp i de sakene der Kompetanseteamet mot tvangsekteskap bistår.

Vennskap mellom jenter og gutter er ofte opphav til problemer i familier der ære betyr mye. Det er ekteskapet eller storfamilien som skal være rammen for samkvem mellom personer av motsatt kjønn. Det er sjelden akseptert at en muslimsk jente blir med en gutt hjem etter skoletid, selv

1) *Jyllandsposten*, 25. september 2006.

om formålet er å gjøre lekser.² På samme måte er det et problem for mange jenter, kanskje også for enkelte gutter, å få delta på klasseturer og andre skoleaktiviteter. Blir en overnatting utenfor hjemmet – og dermed familiens manglende kontroll – kjent i deres miljø, kan det avstedkomme sterke reaksjoner.

Mange norske minoritetsfamilier kan være under stort press fra familie-medlemmer i utlandet. I dagens samfunn går informasjonsutvekslingen raskt. Hendelser i Norge kan raskt bli kjent i resten av storfamilien, uavhengig av hvor de bor. Det gir økte muligheter for kontroll. I en av Kompetansteamets saker ble ei jente av asiatisk opprinnelse med en mann-

2) En av forfatterne av denne boka stilte nylig dette spørsmålet til en kurdisk jente vi har hjulpet over tid. Hun bare ristet på hodet over at det i det hele tatt var mulig å spørre om noe slikt. For henne og alle hun kjente, ville det betydd full krise.

lig medstudent på kafé etter en forelesning. Etter mindre enn ti minutter fikk hun telefon fra en tante i opprinnelseslandet. Tanten lurte på hvem hun satt sammen med, og om hun ikke visste at hun skulle gifte seg med en fetter til sommeren. Det siste visste jenta for øvrig ikke.

2.4 Livsstil – krav om selvstendighet

Krav om selvstendighet og valg av levesett, utdanning og karriere kan lett komme i konflikt med familiens krav om lydighet og planer om arrangert ekteskap. Kompetanseteamet har møtt jenter som i stor utstrekning er oppdratt til å være avhengige av familien, underdanige overfor mannlige familiemedlemmer og til å se seg som mindreverdige sammenliknet med sine brødre. Andre er oppvokst med forståelse av at deres mål med livet er å bli gift og få barn, og at dette skal skje så tidlig som mulig og etter familiens ønsker.

Mange unge kurdiske jenter forteller slående like historier om hvordan de fungerer som «hushjelper» hjemme fra de er 13–14 år gamle, og at de nærmest systematisk er underlagt mannlige familiemedlemmers ønsker og behov. Mange kan for eksempel fortelle at deres behov for å følge opp skolearbeidet blir skjøvet til side til fordel for husarbeid. Arbeidet med å rydde etter brødrene, lage mat, støvsuge og vaske er gjerne ikke over før ved 22–23-tiden om kvelden, og da er det lite gunstig å begynne med skolearbeidet. Skoleflinkhet blir i liten grad belønnet siden jentene uansett skal gifte seg og forventes å innta en tradisjonell husmorolle.

I mange saker kommer det fram at ungdom har fått klare formaninger hjemmefra om ikke å tilegne seg norsk væremåte. Opprinnelseslandets verdier holdes opp som det ideelle. Etniske norske ungdommers livsstil framstilles som den sikre vei til fordervelse og fortapelse. Sammen med disse formaningene holdes det opp et sett represalier dersom grensene overskrides. Fysisk vold er ikke uvanlig for å luke vekk uønsket klesstil, deltakelse på fester og annen atferd som oppfattes som trusler mot egne verdier.

Den 20 år gamle somaliske jenta Hodan ble utstøtt og banket opp fordi hun stilte spørsmål ved hvorfor hun alltid måtte gå rett hjem, og hvorfor hun ikke fikk lov til å gå ut når brødrene fikk lov. Faren mente holdningen hennes ødela hans ære.³

3) VG nett 28. januar 2002

Ungdom som er i ferd med å ta høyere utdanning, med god økonomi og stort nettverk, gir etter for familiens press selv om de risikerer at livet deres blir ødelagt. Dette skjer til tross for at de faktisk har et reelt valg. De er ressurssterke, flinke ungdommer og unge voksne som er oppvokst i Norge. Noen ganger har de samboer og barn. Men dersom det å få hjelp innebærer at familien får greie på at de har «sladret», tør de ikke. Alt oppgis fordi onkler og tanter krever det.

Fra tid til annen hender det at ungdom rømmer til familiens opprinnelsesland og gifter seg med en person de har møtt på Internett eller er blitt introdusert for av venner. Dette er en måte å vise selvstendighet på, men kan dessverre vise seg å være en dårlig løsning. Ved å gifte seg med en person de selv har valgt, med riktig etnisk og religiøs bakgrunn, håper de at familien vil godkjenne ekteskapet. Det gjør de imidlertid ofte ikke. Resultatet kan bli at begge ender som «flyktninger», og at det er to i stedet for én som trenger hjelp.

2.5 Ærestap når familiens anliggender blir kjent utad

Dersom ungdommen går til hjelpeapparatet med sitt hjelpebehov, innebærer det at de opplysningene familien har forsøkt å holde skjult, likevel kommer ut av dens kontroll. Det som kan begrense ærestapet, er jo nettopp å holde nede antallet «som vet», jf. farens uttalelse i Drammenssaken (punkt 1.3). Familien kan med andre ord legge ned et betydelig arbeid for å hindre at hjelpeapparatet kommer inn i konflikten.

Ungdommene selv vet gjerne at det er farlig for dem å ta kontakt med hjelpeapparatet. Derfor nøler de ofte til det siste med å gjøre det. Når ungdommene først tar kontakt, er det viktig at den som kontaktes forstår hvilken risiko slik kontakt kan innebære, og er forberedt på å håndtere den. (Se kap. 4 for råd om vurderinger som bør gjøres ved den første kontakten).

2.6 Ønske om migrasjon

Siden den norske innvandringsstoppen ble iverksatt i 1975, har familieinnvandring vært en viktig måte å få adgang til Norge på. Familieinnvandring skjer vanligvis gjennom ekteskap. Ekteskap som er lovlig inngått i utlandet, gir rett til oppholdstillatelse i Norge for den utenlandske

ektefellen dersom ekteskapsinngåelsen ikke strider mot alminnelig rettsfølelse og vilkårene ellers er oppfylt.⁴ Vilkårene for familieinnvandring er forskjellige, alt etter hvilken oppholdsstatus herboende ektefelle har.⁵

Migrasjon til Norge har ofte store økonomiske konsekvenser. En konsekvens er at migranten etter hvert kan sende penger til familien i opprinnelseslandet, gjerne som kompensasjon for at de hjalp ham med å komme til Norge i første omgang. Dette kan dreie seg om store beløp, særlig sett i lokal målestokk. Familier med slektninger som har migrert til rikere land har ofte en bedre økonomi enn den øvrige befolkningen. Dette avstedkommer igjen et ønske om ytterligere migrasjon til rike land, som Norge.

De innvandrerne som kom til Norge i 1960- og 70-årene utgjør dagens foreldregenerasjon. I den rollen kan de møte nye krav fra storfamilien om ekteskapsallianser som ofte har sterke økonomiske innslag. Press om ekteskap kan gi opphav til kombinasjoner av proformaekteskap og tvangsekteskap.⁶ Kravet om å avgi en ektefelle til et familiemedlem i hjemlandet kan være dramatisk også for foreldrene. De kan selv trenge støtte for å håndtere presset fra storfamilien.

Kompetanseteamet har erfart at noen ungdommer har inngått avtaler med familien om å bli giftet bort til en fra opprinnelseslandet og å forbli gift i tre år – ofte under press, andre ganger frivillig i utgangspunktet. Etter tre år kan ektefellen søke om permanent oppholdstillatelse i Norge og vil dermed kunne bli i landet selv om paret skilles. De unge har enten fått penger eller løfter om fritt ektefellevalg etter skilsmissen. Erfaring har vist at løftet om fritt å kunne velge den neste ektefellen ikke alltid er reelt. Personen i opprinnelseslandet som giftes bort til en som er bosatt i Norge, blir også ofte utsatt for tvang. Dette gjelder både jenter og gutter. De kan havne i en svært vanskelig situasjon hvis de etter flytting til Norge blir skilt. (Se kap. 3.6 «Trusler om dumping» for nærmere omtale).

4) Jfr. lov om ekteskap § 18 A annet ledd. Fra 1.juni 2007 gjelder nye regler for inngåelse av ekteskap i utlandet, dersom minst en av partene er norsk statsborger eller fast bosatt i Norge når ekteskapet blir inngått. Ekteskap inngått i utlandet vil ikke være gyldig i Norge dersom en av partene er under 18 år når de gifter seg, ekteskapet er inngått uten at begge parter var til stede under vigselen eller en av partene allerede er gift.

5) Se www.udi.no for de konkrete reglene.

6) Proformaekteskap er et ekteskap som er inngått for å gi den ene parten opphold i Norge, og gjerne ved at den andre parten mottar et økonomisk vederlag for ekteskapet. Det er altså ikke ekteskapelig samliv som er motivet for ekteskapet. Både tvangsekteskap og proformaekteskap er straffbart.

3 Strategier for å beskytte eller gjenopprette ære

Hovedpunkter

- Økt kontroll av atferd og sosiale aktiviteter er gjerne et varsel om at sterkere sanksjoner vil komme hvis ikke ungdommen etterkommer familiens ønsker.
- Påføring av skyldfølelse for familiemedlemmers sykdom eller skjebne er et ofte brukt pressmiddel.
- Tvangsekteskap kan være en hasteløsning for å forhindre eller gjenopprette ærestap.
- «Dumping» – dvs. mot sin vilje å bli tatt med til familiens opprinnelsesland av familiemedlemmer og bli forlatt der – eller trusler om dette kan finne sted for å få økt kontroll over atferd.
- Mord, og press til selvmord, er de mest ekstreme strategiene som tas i bruk for å gjenopprette æren. Selvmord kan være fordekte mord.

3.1 Økt kontroll av jenter – økt press på gutter

Innledningsvis i en konflikt vil jentene oppleve økt kontroll og innsnevret adgang til aktiviteter utenfor hjemmet. Hvis den det gjelder ikke allerede har strenge rammer med hensyn til for eksempel innetider og sosial kontakt, vil disse som oftest bli snevret inn. Mange av jentene i målgruppen har allerede i utgangspunktet lite sosial omgang utenom familien. For en del begrenser det seg til biblioteket etter skoletid. Enkelte må ha følge av et annet familiemedlem hvis de skal delta på aktiviteter på fritiden. For mange er derfor skolen og biblioteket det eneste stedet der de kan oppleve en slags sosial frihet. Men også der kan de være kontrollert av brødre eller andre personer med samme etniske bakgrunn.

Mange av jentene opplever også et konstant mas ispedd religiøse referanser (som brukes til å rettfærdiggjøre familiens handlinger selv om familien ikke er religiøs). Maset handler gjerne om hvilke plikter de har, men også om hvor fint de vil få det hvis de bare gjør som familien ønsker. Dette gjelder også i de sakene der konflikten gjelder konkrete ekteskapsplaner. Mange forteller at familien reagerer med vold, noen ganger grov vold, når en kjæreste er avslørt, eller når rykter om skamløs opptreden har begynt å gå i miljøet.

Brødrene på sin side har ofte i oppgave å passe på at jentene ikke foretar seg noe som vanærer familien. Hvis foreldrene får vite at datteren har uønsket kontakt med gutter, eller får se tekstmeldinger fra gutter, kan dette føre til vold. Kompetanseteamets erfaring viser at gutter, særlig storebrødre, i noen tilfeller har fått ganske vide fullmakter til å ta i bruk vold dersom søsteren ikke underkaster seg kontrollregimet.

Noen går inn for kontrolloppgavene med stor iver. Andre ser det som en belastning å måtte passe på en søster de har et godt forhold til. Yngre søsken kan oppleve det særlig belastende å se hva som skjer med søsteren.

I noen tilfeller har eldre brødre også i oppgave å passe på yngre brødre som familien mener ikke oppfører seg som ønsket. Særlig gjelder dette storebrødre i familier der far er død, og der eldste sønn har overtatt plassen som familiens overhode.

Kontrollen tiltar dersom jenta har gjort noe som lett kan bli kjent utenfor familien, og særlig dersom handlingen vurderes som alvorlig (skamløshet, horestempel).

Husarrest eller isolasjon er virkemidler som tas i bruk, dels som represalie og dels for å korrigere atferden. Vi kjenner til tilfeller der jenter har vært isolert i opptil 10 måneder før de har klart å få hjelp fra omverdenen. Et poeng her er at det *alltid* er noen som vet hva som skjer. Naboer, familiemedlemmer, venner av familien og jenta, lærere og andre må på et eller annet tidspunkt registrere at vedkommende er borte. Det kan imidlertid synes som om terskelen er høy for å bry seg med hva man mistenker skjer i andre familier, ikke minst i familier med minoritetsbakgrunn.

Økt kontroll er som regel et uttrykk for at noe har skjedd, og at ytterligere noe vil skje. Det som har skjedd, kan ha vært en bagatell, mens det som kan skje, kan være alvorlig. Økt kontroll og isolasjon kan for eksempel iverksettes i påvente av at vedkommende skal tas ut av landet for ekteskap eller i verste fall drap. Alternativt kan isolasjonen fungere som en «varetekt» i påvente av at et familieråd skal bli enig om hva som skal skje, eller som et ledd i en strategi for å få jenta til å glemme kjæresten.

Vi har hørt mange oppveksthistorier der jentene har tilbrakt store deler av fritiden i ensomhet på sitt eget rom fordi de ikke orker stadige konflikter med familien, fordi de er redde for å bli slått, eller rett og slett fordi de har mistet respekten for familien. Familien oppleves som en trussel og et hinder mot et «normalt» eller «fritt» liv. Mange beskriver forholdet til sine foreldre som at foreldrene alltid har snakket *til* dem, men aldri *med* dem. Mange har vært deprimert i lang tid før de tør søke om

hjelp. Samtidig ser vi at mange er sterkt knyttet til familien, jenter ofte spesielt til sin mor. Selv om de unge har blitt utsatt for behandling som er lovstridig, er de ofte ekstremt opptatt av at myndighetene ikke skal foreta seg noe overfor foreldrene. (Dette er nærmere omtalt i kap. 7.4 om «strikkeffekten».)

3.2 Påføring av skyld for familiemedlemmers ulykke

Et pressmiddel som Kompetanseteamet ofte har hørt brukt overfor den som truer familiens ære, er påføring av skyld for familiemedlemmers ulykke. Barn kan få skylden for at mødre besvimer, tanter får hjerteproblemer, bestemor er syk, eller liknende. Det kan også handle om endring av livssituasjonen for søsken eller andre nære familiemedlemmer. I en sak som vi har jobbet med, truet en far med å forvise sine øvrige barn og barnas mor til en liten landsby i hjemlandet dersom datteren ikke var lydig. Selv ville han flytte til et annet land med hennes brødre. All kontakt ville bli brutt, og hun ville bli regnet som død av familien. Trusler som dette legger et stort press på den unge, som slik vil føle seg ansvarlig for sine søsken og mors framtid. Historien om 20 år gamle Alia er også illustrerende:¹

Alia er født og oppvokst i Norge, med opprinnelse i et asiatisk land. Etter flere års mas fra familien har hun gitt etter for presset og giftet seg med en fetter i familiens hjemland. Dette til tross for at hun hadde en kjæreste i Norge som hun ønsket å dele livet med. Alia tenkte at hun kunne annullere ekteskapet når tilbake i Norge igjen.

Det viste seg at det ikke var så enkelt. Alias bror har ansvaret for avgjørelser som gjelder hennes liv. Han er utsatt for et massivt press fra familien i opprinnelseslandet, som ringer hver dag. Alia får skylden for at familiemedlemmer har det dårlig, og for at familien i opprinnelseslandet og i Norge kan bli vanæret. Flere har blitt syke allerede, særlig bestefar. Dette blir stadig fortalt til både Alia og broren – til Alia for at hun skal oppleve skyld, og til broren for at han skal motiveres til å intensivere presset og kontrollen.

1) Dette er en anonymisert sak fra Kompetanseteamet.

Taktikken med påføring av skyld virker etter familiens hensikt. Alia er en ressurssterk ung kvinne, men blir likevel fanget. Sett utenfra virker manipuleringen åpenlys. På henne virker den ødeleggende selv om hun forstår at det er et spill. Alia får dårlig samvittighet og synes synd på broren som ikke klarer å løse «oppgaven Alia». Hun synes synd på familien i Norge og i utlandet fordi de har det vondt på grunn av henne.

Alias norske tenkemåte forteller henne at hun ikke har noen plikt til å ødelegge sitt eget liv for å glede andre. Men dette overskygges likevel av «plikten» og skyldfølelsen overfor familien. Hun ønsker at myndighetene skal ordne opp i floken uten at hun behøver å bli uvenner med noen. Vi forteller henne at vi vanskelig kan hjelpe henne uten at hun selv tar noen valg. Men vi vet at å velge å bli utstøtt, kombinert med skyldfølelse for andres vanskjebne, er et tungt valg.

3.3 Påføring av skyld for tapt ære

Skyld for familiens tapte ære er gjerne familiens hovedanklage når en æreskodeks er brutt. Hva vil folk si? Hvor skal familien gjøre av seg? Familiens ansikt utad er ødelagt, og ungdommen holdes ansvarlig.

I første omgang forsøker kanskje familien å begrense skadene. Jo færre som vet, desto større er muligheten til å kunne reparere skaden ved for eksempel full isolasjon, kontroll og atferdsendring hos den som er «skyld» i det potensielle ærestapet. Et regelbrudd som bare de nærmeste vet om, kan familien kanskje leve med.

Har derimot andre fått vite noe og ryktene har begynt å gå, kan situasjonen bli livsfarlig for ungdommen. Flere i familien må involveres i saken, slektninger i utlandet med mer makt skal kanskje uttale seg, og det blir holdt mer eller mindre organiserte familieråd. Æren må gjenopprettes, og den unge er selv nøkkelen til at dette skjer. Påstander om skyld for vanære av familien er derfor et sterkt faresignal.

Også ganske små barn kan få fortalt hva de forårsaker hvis de ikke følger reglene for ære og ærbarhet. Familien kan hevde at fordi barnet har kjent reglene, men allikevel brutt dem, så er de skyld i vanæren og konflikten som følger.

3.4 Press fra storfamilien

Kjernefamilien forsøker å begrense hvem som vet om en intern konflikt, også overfor storfamilien. Et kjæresteforhold forsøkes for eksempel brutt før noen andre får greie på at det i det hele tatt har eksistert.

Hvis konflikten gjelder et arrangert ekteskap, kan storfamilien imidlertid ha vært informert fra begynnelsen. I slike tilfeller står storfamilien for store deler av presset da de har mest å tjene på at ekteskapet kommer i stand. Tanter og onkler overstyrer noen ganger foreldrene og bidrar svært aktivt til å spre sladder hvis jenta ikke vil gifte seg. Dette kan i neste omgang tvinge familien i Norge til å presse igjennom ekteskapet. For familien til den vordende brudgommen i opprinnelseslandet kan det være svært viktig at sønnen får komme til Norge som avtalt. (Se også kap. 2.6 «Ønske om migrasjon».)

3.5 Ekteskap som hasteløsning

Et ekteskap som strategi for å beskytte eller gjenopprette ære kan finne sted raskt. Det er mange historier om ungdommer som blir giftet bort mens de er på ferie eller på besøk i opprinnelseslandet for å se til sin syke bestemor.

18 år gamle Samira skulle bli med til Pakistan i kusinens bryllup.² Like i forkant av turen hadde familien fått mistanke om at Samira hadde et forhold til en gutt. Mot slutten av oppholdet i Pakistan fikk de besøk av flere onkler, tanter og fettere samt en person hun ikke kjente. Samira fikk beskjed om at hun skulle gifte seg med denne mannen, som var hennes fetter. Hun nektet og ble slått av faren og onkelen. Hun følte seg etter hvert så truet at hun valgte å gå med på ekteskapet, spille fornøyd og heller ta tak i problemene etter at hun kom hjem til Norge.

Samira tok en klok beslutning. Fortsatt nekting kunne ha fått dramatiske følger for henne. Hun var dessuten heldig og ble ikke holdt tilbake i Pakistan i påvente av graviditet. Familien trodde på henne og sendte henne hjem til Norge etter at fetterens søknad om familieegjenforening var levert. Hjemme i Norge kunne hun søke om annullering av ekteskapet.

2) Dette er en anonymisert sak fra Kompetanseteamet.

Å få ungdommen raskt gift vil tøyne atferden, sikre kontroll over seksualiteten og ikke minst vise utad at kontrollen er gjenopprettet. Ekteskapet er i mange tilfeller allerede inngått når ungdommen tar kontakt for å få hjelp.

Når det gjelder gutter, er gjerne argumentet at bare han får seg en familie, så kommer han på rett kjøp. Vi har sett tilfeller der svært unge gutter presses inn i ekteskap med langt eldre kusiner. Det er imidlertid ingenting i våre saker som tyder på at et slik uønsket ekteskap fører til færre konflikter med familien. Dette er ekteskap som etter vår erfaring ofte vil ende i problemer for alle parter.

3.6 Trusler om «dumping»

Med «dumping» menes at personer blir fratatt penger og reisedokumenter og forlatt i utlandet (for eksempel familiens opprinnelsesland). Motivet er å bevare familiens ære. Mange vil begrunne et slikt tiltak med at de vil beskytte jenta mot seg selv ved å sende henne ut av landet, at jenta trenger å lære om familiens kultur, eller at skolene i foreldrenes hjemland er bedre. Målet er uansett å holde jentene «ærbare» til de kan giftes bort. Ved å sende dem til opprinnelseslandet er det lettere å forhindre uønsket oppførsel. Gutter blir oftest sendt til opprinnelseslandet på grunn av annen utagerende oppførsel som kriminalitet og problemer på skolen.

Kompetanseteamet har hatt noen saker der afrikanske jenter har blitt sendt tilbake til familiens opprinnelsesland. Motivet har vært at jentene, ved sin måte å leve på, har blitt et problem for familien. I en sak ble ei jente sendt ut av landet som 17-åring. Hun ble med moren på det som skulle være en kort ferietur. Vel fremme i opprinnelseslandet ble hun fratatt penger og pass og plassert som hushjelp hos en for henne fremmed familie. Etter et drøyt år klarte hun å rømme. I løpet av dette året hadde hun sporadisk kontakt med skolen og noen venninner. Venninnene tok kontakt med ulike instanser, men ingen kunne hjelpe jenta. Kompetanseteamet kom inn i saken noen måneder senere og fikk opprettet en kontakt med henne. Deretter begynte arbeidet med å ordne reisedokumenter, penger, transportmuligheter, sikkerhetsløsninger osv.

Jenta er tilbake i Norge i dag, men sliter med å slå seg til ro. Hun ser på familien sin som forrædere og har fått ødelagt skolegang, nettverk og familiekontakt. Ungdom som havner i situasjoner som dette, får etter vår erfaring ofte problemer i etterkant og kan trenge tett oppfølging over lengre tid.

Mange unge kan ha god grunn til å være redde for å bli sendt til foreldrenes hjemland. Der kan de, langt på vei uten innblanding fra myndighetene, bli utsatt for alle de pressmidler og straffemetoder som vi beskriver i denne veilederen. Selv om det ikke har vært noen konflikt på forhånd, er det mange jenter som har fått inndratt sine reisedokumenter og blitt holdt tilbake mot sin vilje mens de har vært på ferie eller besøk hos slektninger.

Antall personer som søker hjelp ved norske utenriksstasjoner, ringer til kjente eller kontakter hjelpeapparatet for å få hjelp, øker. Om det betyr at flere har behov for hjelp, eller om det er et tegn på at flere tør søke hjelp, er uvisst. Vi har kjennskap til at barn og ungdom forsvinner fra norske skoler hvert år. Det er også en del ungdom som er norske statsborgere eller som har oppholdstillatelse her, som tilbringer store deler av oppveksten i opprinnelseslandet uten å lære norsk. Disse ungdommenes kontakt med Norge består av sporadiske besøk for å fornye oppholdstillatelsen eller reisedokumentene. Først når de er i gifteklar alder, får de flytte til Norge for så å søke om familiegjenforening med en ektemann som familien har funnet til dem.

«Dumping» av ektefeller hentet til Norge er en annen kategori. Vi har sett flere eksempler på at ektefeller hentet til Norge gjennom arrangerte

ekteskap som ikke fungerer, sendes tilbake til opprinnelseslandet og fratras penger og reisedokumenter. De er ikke velkomne hos sin egen familie i opprinnelseslandet og heller ikke hos familien i Norge. Kvinner som utsettes for dette, har gjerne gått som gratis hushjelp hos svigerfamilien i Norge en stund før de dumpes. Norges utenriksstasjoner, blant annet ambassaden i Islamabad i Pakistan, har bekreftet at dette skjer i en viss utstrekning.

3.7 Trusler om drap

Pela Atroshi, Fadime Sahindal og Ghazala Khan er alle jenter som fikk erfare at drapstrusler fra familien er noe man skal ta på alvor. Direkte drapstrusler eller utsagn som at «du er ikke lenger min datter» eller «du er død for meg», har vist seg å være mer enn ord sagt i affekt.

Flere jenter Kompetanseteamet har hatt kontakt med, har sagt at far eller en bror ved flere anledninger har uttalt at de vil bli drept hvis de gjør noe som skader familiens ære. Dette har de sagt uten at det har foreligget en konflikt. Hos mange av ungdommene har dette skapt en grunnleggende frykt for andre familiemedlemmer og en bevissthet om hva som venter dem dersom de går utenfor reglene.

Drapstrusler, eller uttalelser som kan tolkes som drapstrusler, må tas på alvor. En familie som opplever seg vanæret, vil i noen tilfeller se drap som eneste mulighet til å gjenopprette æren. Hvis det bare er kjernefamilien som har kjennskap til saken, kan trusselnivået være lavere enn hvis ryktene har spredd seg til andre. Det er derfor avgjørende å finne ut hvem som kjenner til kjernefamiliens problemer. Men trusselnivået kan likevel være høyt hvis familien selv er redd for at rykter vil spre seg. (Se kap. 5 «Videre håndtering av saken» for nærmere omtale av trusselvurdering og sikkerhetstiltak.)

3.8 Oppfordring til selvmord

Sommeren 2006 satte Sveriges Radios program «Kaliber» søkelyset på et fenomen som kan være økende i Europa. Det handler om unge jenter som blir presset til å begå selvmord fordi de skal ha vanæret familien. Eller familien forsøker å få et æresdrap til å se ut som selvmord. Dette skjer enten ved at jentene tar piller, brenner seg selv, henger seg, hopper foran et tog eller, som det har vært noen tilfeller av i Sverige,

hopper fra balkonger. Derfor omtalte Sveriges Radio disse jentene som «balkongjentene».

En av jentene som hadde blitt presset til å hoppe ut fra en balkong i tredje etasje, ble lagt inn på sykehus med skader. Ved sykehuset kjente man ikke til situasjonen og hadde ikke satt i gang tiltak for å hindre familien i å ta kontakt. Etter noen dager kom faren på besøk. Uten å si et ord la han en kniv på nattbordet hennes. Jenta ble livredd og oppfattet dette som om faren oppfordret henne til ikke å mislykkes med selvmordsforsøket neste gang. Faren ble senere dømt for trusler.

«Kaliber» fortalte også om en homoseksuell gutt på 15 år som ble så hardt mishandlet at han ikke så annen mulighet enn å løpe ut av balkongdøren, som familien holdt åpen for ham. Han kom seg unna ved å klatre over til naboens balkong.

«Kalibers» undersøkelse viste at ansatte ved ti av femten hjelpeinstanser hadde vært i kontakt med jenter som hadde blitt oppfordret til å ta sitt eget liv. Ansatte ved fem av hjelpeinstansene sa at de ofte hørte om fordedte selvmord. Advokat Elisabeth Fritz, den advokaten i Sverige med mest erfaring fra tvangsekteskapsaker, sier at tre av fem som søker hjelp, har blitt utsatt for press til å begå selvmord. De blir som oftest isolert, og familien lar det skinne gjennom at dersom de ikke gjør noe selv, kommer familien til å gjøre noe. Vedvarende masing og de unges visshet om at familien allerede ser på dem som døde, kan være nok til at de ikke ser noen annen utvei. Kompetanseteamets erfaring viser også at mange av disse ungdommene har vanskelig for å se for seg et liv uten familien. (Se kap. 7.4 «'Strikkeffekten' – dragningen mot familien» for nærmere omtale.)

Da det ble innført livstidsstraff for æresdrap i Tyrkia, steg antall «selvmord» blant unge jenter kraftig i de fattige og konservative kurdiske områdene sørøst i landet. Selvmordstallene er tre ganger høyere i disse områdene enn ellers i landet.

4 Det første møtet

Hovedpunkter

- Det at en person oppsøker hjelpeapparatet, er en indikasjon på at saken må tas alvorlig, da terskelen for å gå utenfor familien med saker av denne art er svært høy.
- Ved den første kontakten med den som trenger hjelp, må førstelinjetjenesten innhente tilstrekkelig relevant informasjon for å kunne vurdere hvordan en best kan håndtere saken videre.
- I det første møtet mellom hjelpeapparatet og den unge må kontaktinformasjon skaffes og ny avtale lages.
- Dersom det er behov for tolk, må en ta i bruk kvalifiserte tolker. Nasjonalt tolkeregister har oversikt over kvalifikasjonene til om lag tusen tolker.
- Overdrivelser og endrede forklaringer fra den utsatte kan være symptomer på liten tillit til hjelpeapparatet, frykt for hva som kommer til å skje, og/eller press fra familien.
- Etter det første møtet må det foretas en vurdering av hvor akutt konflikten er. En slik vurdering vil være bestemmende for videre håndtering av saken.

Vi skal i dette kapitlet ta for oss den første kontakten mellom hjelpeapparatet og den unge samt se på de vurderingene hjelpeapparatet må gjøre i saker som omhandler æresrelatert vold. Hvem den unge først henvender seg til, varierer. Det kan for eksempel være en utekontakt, en lærer, en frivillig organisasjon eller barnevernstjenesten. Uansett hvilken instans som har den første kontakten, blir det viktig å innhente så mye informasjon som mulig om saken og gi den som tar kontakt, nødvendig informasjon ut fra situasjonen hun eller han er i.

I det følgende forutsetter vi at den første kontakten er med ungdommen alene, uten at familien er involvert.

Familien, som kom fra Midtøsten, var bosatt i en småby i Norge.¹ Foreldrene hadde mistanke om at datteren hadde kjæreste, og at hun hadde vært med på fester der det ble servert alkohol. Jenta var dessuten tidligere seksuelt misbrukt av flere familiemedlemmer. Det var med andre ord mye som skulle holdes skjult, og det potensielle ærestapet var enormt. Til slutt henvendte jenta seg til rådgiveren ved skolen. Hun tok umiddelbart affære, kontaktet familien og fortalte hva jenta hadde sagt. Rådgiveren sa videre at myndighetene nå ville gripe inn overfor jenta. Dette ble gjort uten tanke på den katastrofen denne innblandingen ville være for familien. Familiens tap av ære var kjent, og jenta fikk umiddelbart drapstrusler fra flere av sine nærmeste familiemedlemmer. Saken fikk store konsekvenser for henne.

Eksempelet ovenfor er historien om de gode intensjonene som ga motsatt virkning. Det er også en historie som viser hvor komplisert en sak som omhandler tvangsekteskap og annen æresrelatert vold, kan være, spesielt når man ikke vet hva ære innebærer for dem som er involvert. Uten erfaring og bakgrunnskunnskap kan det være vanskelig å se mulige utilsiktede konsekvenser av hjelpen man søker å gi.

4.1 Etabler tillit ved første kontakt

Det er mye hjelpeapparatet må ta hensyn til når det får kontakt med en som frykter å bli tvunget inn i et ekteskap eller blir utsatt for annen æresrelatert vold. Ved denne første kontakten, enten den skjer via e-post, telefon eller som et personlig møte, er det viktig at den unge opplever å bli tatt imot av en som har forståelse for situasjonen. Bekymringen må på ingen måte bagatelliseres. Det at en person oppsøker hjelpeapparatet, er i seg selv en indikasjon på at saken må tas alvorlig, da terskelen for å gå utenfor familien med saker av denne art i utgangspunktet er svært høy.

For at tillit skal kunne etableres er det viktig at den som oppsøker hjelp informeres om følgende:

- Informer om at hjelpeapparatet har taushetsplikt.

1) Dette er en anonymisert sak fra Kompetanseteamet.

- Informer om at hjelpeapparatet ikke vil gå videre med informasjonen, eller iverksette tiltak, uten at den unge har fått beskjed først.
- Fortell at det er lov å være bekymret, og at å dele bekymringen med noen utenfor familien og venneflokken åpner for muligheten til å få hjelp.

4.2 Risikoen ved å be om hjelp

Å ta kontakt med hjelpeapparatet for å fortelle om sine bekymringer/problemer kan være forbundet med stor risiko for den unge. Det innebærer at familiens hemmeligheter blir røpet, noe familien ser på som et svik, og kan få alvorlige konsekvenser for den unge. Følgende punkter må tas i betraktning når et møte arrangeres:

- Som oftest ønsker ikke den unge å snakke med, eller bli sett av, noen med samme etniske bakgrunn. Dette gjelder også ansatte i hjelpeapparatet med samme etniske bakgrunn.
- Møtet bør foregå på en erom avskjermet fra innsyn. Dersom noen i familiens nettverk eller æresgruppe ser den unge i møte med hjelpeapparatet, kan familien få kjennskap til det, og den unge kan bli utsatt for større risiko.
- Møtet må holdes på et tidspunkt da den unge har anledning til å bevege seg uten anstand og på et sted der det ikke vekker oppmerksomhet.

4.3 Bruk av tolk i samtale med den unge

I noen tilfeller kan det være behov for tolk. En må da ta i bruk kvalifiserte tolker. Nasjonalt tolkeregister gir en oversikt over kvalifikasjonene til om lag tusen tolker.² De best kvalifiserte tolkene bør prioriteres. Tolkene i nasjonalt tolkeregister er inneforstått med de yrkesetiske reglene for tolker, som blant annet innebærer taushetsplikt.³ Vi anbefaler likevel at tolken underskriver taushetserklæring ved første oppdrag.

2) Nasjonalt tolkeregister driftes av Integrerings- og mangfoldsdirektoratet og er tilgjengelig på www.tolkeportalen.no. Der finner du også mer informasjon om tolking.

3) Myndighetenes retningslinjer for god tolkeskikk ligger på www.tolkeportalen.no. Statsautoriserte tolker er bundet til retningslinjene gjennom en egen forskrift om statsautorisasjonsbevillingen.

Det har vist seg at bruk av tolk med samme etniske bakgrunn kan gjøre det vanskelig for den unge å legge fram opplysninger av redsel for at disse blir kjent i miljøet. Uansett om redselen bunner i en reell risiko eller ikke, er tolkens etniske bakgrunn noe som kan påvirke informasjonen som kommer fram på møtet. I noen tilfeller kan det være nødvendig å bestille en tolk fra en annen del av landet, da tolker fra lokalsamfunnet, særlig på mindre steder, muligens også kjenner familien saken gjelder.

Det er viktig å tenke gjennom følgende forhold ved bruk av tolk:

- Ikke bruk barn eller andre familiemedlemmer som tolk.
- Det hender at enkelte ikke ønsker å bruke en bestemt tolk eller ønsker en tolk av et bestemt kjønn. Etterlev dette etter beste evne.
- Planlegg samtalen godt. Det må settes av mer tid til en samtale med tolk enn til en tilsvarende ettspråklig samtale. Vurder om spørsmålene er enkle nok. Planlegg de emnene du ønsker å ta opp, og hva du ønsker samtalen skal føre til. I spesielt vanskelige saker kan det være nødvendig å orientere tolken på forhånd.
- Avklar ansvarsforholdet. Det er du som skal styre samtalen, ikke tolken. På samme måte er det samtalepartene som har ansvar for det som blir sagt, ikke tolken. Tolken skal tolke innholdet i alt som sies, ikke fortie noe, ikke legge noe til, ikke endre noe.
- Tolken skal ikke formidle kultur, selv om mange ønsker å bruke tolken som kulturformidler og -rådgiver. Tolken selv skal være upartisk og ikke tillate at egne holdninger eller meninger påvirker arbeidet.

4.4 Ta styring over saken

Den unge er ofte forsiktig og utprøvende ved den første kontakten. Hun eller han prøver å danne seg et inntrykk av hvorvidt problemet er i trygge hender. I møtet er det du som representerer hjelpeapparatet og som må ta styring over saken. Ikke gjør den unge usikker ved å gi uttrykk for egen usikkerhet. Ved den første kontakten er det viktigste å samle konkret informasjon om saken. Forhåndskunnskap om æresrelatert vold er nyttig når informasjonen skal vurderes, men det er også mulig å få hjelp til denne vurderingen.

Kompetanseteamet har erfart at det er mange som kvier seg for å stille nærgående spørsmål til minoriteter generelt og til muslimer spesielt. Dette tror vi handler om frykt for ikke å vise tilstrekkelig respekt overfor vedkommendes kulturelle bakgrunn eller for ikke å ha nok kunnskap. Slik frykt må ikke få sette begrensninger på samtalen, da risikerer man å gå glipp av vesentlig informasjon. En overdreven respekt for kulturell bakgrunn kan faktisk oppfattes som en motvilje mot å gi hjelp, så lenge problemet helt eller delvis er kulturelt begrunnet.

4.5 Situasjons- og risikovurdering

Ved den første kontakten må hjelpeapparatet forsøke å få så bred innsikt i den unges bekymring som mulig. Hun eller han må få fortelle sin historie. Videre må man stille de riktige spørsmålene, slik at det er mulig å vurdere hvor alvorlig situasjonen er, og hvordan hjelpeapparatet skal gå fram videre for å ivareta den unges behov og sikkerhet.

Spørsmålene nedenfor gir en veiledning i hvilke spørsmål som hjelpeapparatet bør stille i saker som gjelder æresrelatert vold. Ungdom bruker ikke nødvendigvis de samme begrepene og ordene som hjelpeapparatet, så spørsmålene må være tydelige. Du må forsikre deg om at spørsmålet er oppfattet slik du mente det, og at du har forstått svaret riktig. Listen med spørsmål må ikke følges systematisk. Svar på spørsmålene bør noteres enten de kommer direkte eller indirekte som del av den unges egen forklaring av situasjonen.

Tabell 3: Viktige spørsmål ved første kontakt

Viktige spørsmål ved første kontakt	Fordi
<i>Hva skjer?</i>	
Er ære en del av problemet?	Det gir ungdommen en indikasjon på at du kan noe om ære, slik at hun eller han vil bli forstått. Det vil også gi deg en indikasjon på hvordan du skal forholde deg til saken videre.
Er det en spesiell grunn til at den unge tar kontakt nå?	Terskelen er gjerne høy for å ta kontakt, det er viktig å få rede på om det har hendt noe spesielt i familien.
Er det trussel om ekteskap?	Be om mer utfyllende informasjon om hvilke planer som foreligger.
Er et arrangert ekteskap nær forestående? Hvis ja, hvem skal hun/han gifte seg med, er de i familie, hvor skal det finne sted, mv.	Få tak i alle fakta rundt ekteskapet, da det kan være fare for en akutt konflikt og utreise.
Har ungdommen gitt uttrykk for overfor foreldrene at hun eller han ikke ønsker giftermålet?	Foreldrenes reaksjoner kan gi et bilde på hvor alvorlig situasjonen er og kan bli.
Ta rede på om jenta er jomfru.	Spørsmål om jenta er jomfru, kan virke noe invaderende. Erfaring viser imidlertid at de fleste jentene ikke har noen problemer med dette, da temaet blir snakket om i mange familier. Det er et viktig spørsmål å få klarhet i, så spør dersom jenta ikke forteller det selv.
Er det planer om feriereiser til utlandet, enten til foreldrenes opprinnelsesland eller til et annet land der det bor nære slektninger? Finnes det dato for reise dersom det er lagt konkrete planer? Hvilket land samt hvilken by/landsby skal familien i så fall reise til, og hvem skal de bo hos? Det er også nyttig å vite posisjonen til dem de skal bo hos.	Dette er viktig informasjon når det gjelder å vurdere hvor stor risikoen er for at et tvangsekteskap vil bli gjennomført. Videre kan en vurdere hvor akutt en situasjon er ut fra hvor nært forestående reisen er i tid.
Hvilken bevegelsesfrihet har den unge i dag? Kan hun eller han gå hvor som helst og være sammen med hvem hun eller han vil?	Dette kan gi indikasjoner på hvor streng æreskodeks familien lever etter.

Har hun eller han fått nye regler i det siste eller blitt utsatt for trusler om mer kontroll?	Innstramning kan indikere at familien vet noe, samtidig som det kan være signaler om at familiens planer om ekteskap nærmer seg.
Hva er familiens oppholdsstatus?	Dette kan ha betydning for videre håndtering av saken.
Hvis kontakten er via telefon eller e-post, spør hvor vedkommende er. Spør ikke bare etter land, men også etter by eller landsby samt navnet på familien den unge bor hos.	Er ungdommen i utlandet, kan du regne med at du har å gjøre med en akutt konflikt.
<i>Hvem er involvert?</i>	
Er det en kjæreste involvert? Hvem er i så fall han eller hun, og hvilken bakgrunn har vedkommende? Mener ungdommen at kjæresten vil bli avvist av familien på grunn av sin bakgrunn? Hva er kjærestens kontaktinformasjon?	En kjæreste kan være både en støttespiller og en utløsende faktor for de problemene som er oppstått. Dersom den unge forsvinner, kan kjæresten være en av dem som kan gi informasjon, og han eller hun kan også selv være i fare.
Kan familien ha mistanke om at den unge har en kjæreste, selv om hun ikke selv har sagt noe? Går det rykter om en eventuell kjæreste?	Økt kontroll og isolasjon kan indikere dette. Men spør også ungdommen, det kan gi mer informasjon.
Hvem bestemmer i familien som bor i Norge? Hvem bestemmer i hele storfamilien både i og utenfor Norge?	Å få oversikt over maktpersonene i familien er viktig i tilfelle dette er eller kan bli en akutt konflikt.
Hvem har mest å tape på at et eventuelt ekteskap går i vasken?	Dette kan indikere om det er andre enn den nærmeste familien som bidrar til press på den unge.
Hvem er mest provosert over jentas kontakt med gutter?	Dette kan bidra til å klargjøre maktkonstellasjonene i familien og gir oversikt over hvem som bidrar til kontrollen av den unge.
Hvem har tidligere utøvd vold mot andre familiemedlemmer?	Dette kan bidra til å klargjøre trusselbildet rundt den unge.
Hvem i familien er det mest sannsynlig vil utøve vold dersom familien misliker noe den unge har gjort?	Dette kan si noe om trusselbildet rundt den unge.
Har den unges familie eller noen i familiens omgangskrets tilgang til offentlige registre?	Spørsmålet er viktig med tanke på å forebygge at kontakten med hjelpeapparatet blir «offentlig» kjent.

Opplever den unge selv å være i fare?	Det er viktig å få klarhet i hvorfor, eventuelt hvorfor ikke.
<i>Hvem vet?</i>	
Hvem kjenner til konflikten? Er det bare den nærmeste kjernefamilien, eller har konflikten også blitt kjent for slekt i utlandet?	Hvis storfamilien er involvert, vil det være et signal om at det kan være en akutt konflikt.
Vet familien at den unge er i kontakt med hjelpeapparatet?	Hvis det er tilfellet, kan dette være en akutt konflikt.
Hva mener den unge selv vil skje om familien finner ut at hun eller han har vært hos hjelpeapparatet?	Spørsmålet bidrar til å avklare sikkerheten til den unge.
<i>Hvem stoler den unge på?</i>	
Har den unge noen nære venner som hun eller han stoler på? Få navn og sikker kontaktinformasjon.	En oversikt over de nærmeste vennene er viktig fordi disse kan være støttepersoner. De kan bidra med informasjon i en akutt konflikt, men kan også være en sikkerhetsrisiko. Familien kan få oversikt over den unges telefonsamtaler og kan dermed presse vennene for informasjon dersom den unge må bryte med familien. Slik utsettes også vennene for fare.
Er det noen i familien den unge stoler hundre prosent på? Få navn og sikker kontaktinformasjon.	Tidligere saker viser at selv de den unge stoler på, kan svikte etter press fra familien og bidra til å sette hun/ham i fare. Lojalitet til et enkelt familiemedlem kan være vanskelig når den stilles opp mot lojalitet til familien.

4.6 Realitetsorientering av den unge

Den som søker hjelp, må informeres om rettigheter og relevant lovverk, om mulige strategier for videre håndtering, og om hvilken hjelp som kan tilbys.

I noen tilfeller har den unge liten tro på det offentlige systemet og på hjelpen som kan gis. Andre kommer med urealistisk høye forventninger om hva hjelpeapparatet kan gjøre for dem. I begge tilfeller trengs det en realitetsorientering.

Uavhengig av om den som søker hjelp, er over eller under 18 år, må hun eller han informeres om følgende:

- Hvilke hjelpeinstanser som bør involveres, og hvordan de kan hjelpe.
- Hvilken økonomisk støtte hun eller han har krav på.
- Hvor lang tid ting tar, og hva som skjer i ventetiden.
- Hva hun eller han selv må gjøre rent praktisk, og eventuelt hvem som kan bistå underveis.
- Et tvangsekteskap kan annulleres.

Den unge må hjelpes til å forstå alvoret i og omfanget av saken. Det kan være vanskelig å innse at det familien gjør mot en, er brudd på norsk lov og altså straffbare handlinger. Likeså kan det være vanskelig å ta inn over seg hva familien kan komme til å gjøre mot en for å gjenopprette familiens ære.

4.7 Avtaler om videre kontakt

Tabell 4: Inngå avtaler om videre kontakt før møtet avsluttes

Kontaktinformasjon og avtaler om videre kontakt bør foreligge før den utsatte forlater møtet	Fordi
Alle personalia og kontaktopplysninger som mobiltelefonnummer/-numre, sikker e-post og adresse	Både telefon og e-post kan bli overvåket av familien som et ledd i kontroll over den unge. Derfor kan det være lurt å kjenne til om hun eller han har en e-postadresse ingen i familien kjenner til, eller et telefonnummer som ikke blir overvåket.
Gjør avtale om et nytt møte, eventuelt i samarbeid med politiet eller barnevernstjenesten, og videre oppfølging i en periode framover	Mange som tar kontakt, er ambivalente med hensyn til det å få hjelp. Det er derfor viktig å ha noen faste avtaler slik at ikke det første møtet blir det siste, selv om den unge trenger hjelp.
Avtal hva du har lov til å gjøre dersom den unge ikke møter til avtalen	Hjelpeapparatet må forsøke å finne en måte det er mulig å ta kontakt på, uten at den unges familie kan oppdage det.

4.8 Troverdighetsvurdering

I Drammenssaken (nærmere omtalt i vedlegg 1) der Høyesterett dømte en far og en halvbror for forsøk på tvangsekteskap, endret jenta sin forklaring i lagmannsretten. Jenta bodde på dette tidspunktet hjemme hos familien. Lagmannsretten vurderte den endrede forklaringen som en direkte følge av det presset hun åpenbart var under, og forholdt seg derfor til hennes opprinnelige forklaring.

Spørsmål om troverdighet er også oppe i mange saker. Den unge kan virke «vinglete» med hensyn til historien hun eller han forteller. Kompetanseteamets erfaring viser at den som har søkt om hjelp, ofte er veldig usikker når det gjelder å ta et valg om hva som skal gjøres videre. Det er

voksne beslutninger som skal tas, til tross for ofte ung alder. Møtet har gjerne inneholdt mye informasjon som må fordøyes, både når det gjelder å forstå at foreldrene gjør noe ulovlig, og når det gjelder å forstå konsekvensene av mulige hjelpetiltak. Det må i disse sakene tas høyde for at det tar tid for den unge å fatte en beslutning om veien videre.

På den annen side kan historien noen ganger virke for grusom til å være sann. Kanskje har den unge lagt på litt for å øke sjansene for å bli tatt på alvor. Manglende troverdighet kan selvsagt også komme av at historien ikke er sann. Vi har imidlertid sett at usanne historier kan skjule sannheter som det er vanskelig å få fram for den unge. For hjelpeapparatet blir det viktig å bygge et tillitsforhold slik at den unge stoler på at det er mulig å få hjelp dersom hun eller han velger å fortelle hele sannheten.

Kompetanseteamet har sett noen faktorer som i flere tilfeller har bidratt til at ungdommene har hatt vanskeligheter med å bli trodd når de har kontaktet noen i hjelpeapparatet:

- Minoritetsjenter i vestlige klær, og kanskje også seksuelt utfordrende klær, passer ikke inn i rollen som «undertrykt innvandrerkvinn». De kan virke glade og lykkelige samtidig som de forteller en historie som høres for brutal ut til å være sann. Det er imidlertid ingen motsetning mellom dette. Tvert imot, dette er kjernen i det å befinne seg i kryssilden mellom to samfunnsnormer. Det kan også hende at jentene overdriver det de oppfatter som norsk livsstil og frigjorthet. Utfordringen er her å klare å overse de ytre faktorene og heller konsentrere seg om det som blir fortalt. Utagerende livsstil kan være en direkte del av konflikten, og er et viktig signal om et (forsøksvis) opprør mot familien. Tradisjonelle familiestrukturer har ikke rom for ungdomsopprør. Enten er man barn, eller så er man voksen, og resultatet hos ungdommen kan bli ganske overspilt.
- Gutter som oppsøker hjelpeapparatet, bagatelliserer eller tildekker noen ganger sitt eget hjelpebehov. Å be om hjelp kan være vanskelig for en gutt som er oppdratt til å være maskulin og vordende familieoverhode. Da er det lett å ty til et tøft ytre. Det kan ta tid å komme fram til hva som egentlig er problemet. Det er viktig å fokusere på hva som er konfliktstoff, siden dette gjerne kommer i form av enstavelser og bortforklaringer.

- Ungdom som ikke har tiltro til at de får hjelp, kan i noen tilfeller håndtere dette ved enten å nedtone hele konflikten eller ved å krisemaksimere. Historiene kan bli ulogiske og selvmotsigende.
- Forklaringene kan også endre seg som følge av press fra familien. I en sak der Kompetanseteamet formidlet en bekymringsmelding til et barnevernkontor, fortalte jenta en historie om vold og frykt for å bli sendt til opprinnelseslandet. I et møte der familien var til stede, hevdet hun derimot at barnevernstjenesten og politiet hadde diktet opp alt. Etter at jenta gjennom en periode endret forklaring flere ganger om dagen, ble hun sendt hjem fra barnevernsinstitusjonen der hun var plassert. Familien sendte henne deretter tilbake til opprinnelseslandet.

Det er mange hensyn å ta når troverdigheten til den som søker om hjelp, vurderes. En eventuell henleggelse av en sak må vurderes svært nøye.

Konsekvenser hvis man tar feil, kan bli dramatiske for den det gjelder. Vår erfaring er at når den unge først søker hjelp, med den risikoen det kan innebære, så er situasjonen svært alvorlig.

4.9 Hva gjør jeg med informasjonen?

Det er politiet som skal gjennomføre trusselvurderinger i saker som har med æresrelatert vold å gjøre. Men siden den som tar kontakt kan være i fare allerede ved det første møtet, er det viktig at du som representant for hjelpeapparatet kan vurdere hvor akutt konflikten er. En vurdering av hvor akutt en konflikt er, handler i det store og det hele om en vurdering av hvorvidt den unge er i akutt fare og må ha umiddelbar hjelp. En slik vurdering skal gjøres med utgangspunkt i informasjonen som den unge gir. Som hjelp til å strukturere den første informasjonen du har fått, kan du stille deg følgende spørsmål:

- Er det fysisk og/eller psykisk vold inne i bildet?
- Er konflikten stabil, eller er den eskalerende?
- Er det en akutt konflikt som gjør at den unge ikke kan gå hjem etter møtet uten fare for alvorlige represalier fra familien?
- Er det fare for at vedkommende kan bli isolert, tvunget med til utlandet og/eller tvunget til ekteskap i nær framtid?

Videre er det viktig å differensiere mellom personer under og over 18 år. Dette er avgjørende for hvilke instanser som skal ta ansvar for eventuelle tiltak.

- Dersom den unge er under 18 år og det er mistanke om at vedkommende blir mishandlet eller utsatt for omsorgssvikt i hjemmet, har hjelpeapparatet plikt til å melde fra til barnevernstjenesten (opplysningsplikten kan altså være gjeldene til tross for at konflikten ikke vurderes som akutt). I en akutt konflikt der den unge ikke kan dra hjem, er det barnevernstjenesten eller barnevernsvakta som fatter midlertidig vedtak om plassering av den unge utenfor hjemmet etter barnevernloven § 4-6 *annet ledd*.

- Dersom den som ber om hjelp er over 18 år og i en akutt konflikt med familien, må politiet kontaktes (se kap. 5 «Videre håndtering av saken» for nærmere omtale).

Å ta avgjørelser om hva som skal gjøres etter det første møtet, kan virke som et stort ansvar, og særlig fordi grensen mellom konflikt og akutt konflikt kan være uklar. En akutt konflikt kan fort oppstå selv når forholdene virker relativt stabile. Kompetanseteamet mot tvangsekteskap kan kontaktes for veiledning i slike saker. Hjelpeapparatet kan også drøfte saker anonymt med barnevernstjenesten (før eventuell bekymringsmelding) og politiet. (Se kap. 8 for en oversikt over instanser som jobber mot tvangsekteskap.)

5 Videre håndtering av saken

Hovedpunkter

- Offentlige myndigheter har i henhold til barnevernloven § 6-4 meldepikt til barnevernstjenesten dersom det er mistanke om at et barn utsettes for mishandling eller omsorgssvikt, eller dersom barnet har vist vedvarende alvorlige atferdsvansker.
- Dersom barnet blir vesentlig skadelidende ved å forbli i hjemmet, kan barnevernsadministrasjonens leder eller påtalemyndigheten uten samtykke fra foreldrene umiddelbart treffe midlertidig vedtak om å plassere barnet utenfor hjemmet (barnevernsloven § 4-6).
- Risikoen for at en ungdom tas ut av landet for å tvangsgiftes, kan gi grunnlag for midlertidig plassering i akutsituasjon etter barnevernloven § 4-6 annet ledd. Det er frykten for hva som skal skje med den unge dersom hun eller han tas ut av landet, og hvor sannsynlig det er at dette kommer til å skje, som ligger til grunn for vedtaket.
- I saker der den som utsettes for tvangsekteskap og/eller annen æresrelatert vold er over 18 år, kan politiet kontaktes for hjelp når det gjelder sikkerhet.
- Relokalisering (dvs. endring av bopel) er ganske vanlig i denne typen saker. Det skjer enten i regi av barnevernstjenesten, på selvstendig grunnlag ved hjelp av politi og lokalt sosialkontor, via krisesenter eller ved hjelp av for eksempel Røde Kors og SEIF. Det arbeides for at Kompetanseteamet skal ha tildelingsansvar for kriseboliger fra 2009.
- Hjelpeapparatet må tenke på den unges sikkerhet ved eventuell kontakt med familien.
- Offentlige myndigheter kan ikke mekle eller forhandle med foreldre

som har utsatt sine barn for tvangsekteskap og annen æresrelatert vold. Dette er straffbare handlinger der det ikke er rom for forhandlinger.

- Barn og ungdom med minoritetsbakgrunn skal ha samme rettssikkerhet som etnisk norske barn og ungdom.

Dette kapitlet omhandler den videre håndteringen av saker som gjelder tvangsekteskap / trusler om tvangsekteskap og/eller annen æresrelatert vold. Kapitlet vil handle om det som skjer etter det først møtet med den som ber om hjelp. Hvilken instans som skal håndtere saken videre, avhenger av alvorlighetsgraden i saken og alderen til den som søker hjelp. Her velger vi å fokusere på barnevernstjenestens og politiets tiltak. Videre vil vi drøfte utfordringer i saker der hjelpeapparatet skal lede en dialog med familien og eventuelt den unge.

5.1 Under 18 år – barnevernstjenesten

Barnevernstjenestens hovedoppgave er å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp til rett tid (jf. barnevernsloven § 1-1). Offentlige myndigheter har opplysningsplikt til barnevernstjenesten dersom det er mistanke om at et barn utsettes for mishandling eller omsorgssvikt, eller dersom barnet har vist vedvarende alvorlige atferdsvansker over lengre tid. De offentlige myndigheters opplysningsplikt går foran taushetsplikten (jf. barnevernloven § 6-4 *annet ledd*). Den som sender en bekymringsmelding til barnevernstjenesten, skal ikke informere foreldrene til barnet om dette. Det er barnevernstjenesten som vurderer om og når foreldrene skal informeres.

5.1.1 Midlertidig vedtak i akutt situasjoner

Dersom meldingen gjelder en akutt situasjon der barnet blir vesentlig skadelidende ved at det blir boende i hjemmet (for eksempel når det ikke kan bo hjemme grunnet represalier som innesperring og vold), kan barnevernsadministrasjonens leder eller påtalemyndigheten umiddelbart fatte et midlertidig vedtak i henhold til barnevernloven § 4-6 *annet ledd* om plassering av barnet utenfor hjemmet. Risikoen for at et barn tas ut av landet for å tvangsgiftes, kan også være grunnlag for akuttvedtak etter samme paragraf. Det er frykten for hva som skal skje med barnet

dersom det tas ut av landet, og hvor sannsynlig det er at dette kommer til å skje, som skal ligge til grunn for vedtaket. Utreisen kan også stoppes av politiet ved at pass nektes utstedt eller inndras, da omstendighetene gir skjellig grunn til å tro at formålet med reisen er ulovlig virksomhet (jf, passloven § 5 og 7).

Et midlertidig vedtak etter barnevernloven § 4-6 *annet ledd* kan fattes uten at foreldrene er varslet på forhånd, noe som er særlig aktuelt i saker som har med æresrelatert vold å gjøre. Dette fordi forhåndsinformasjon kan føre til at situasjonen tilspisser seg ytterligere, og til at vedtaket saboteres. Det er barnevernstjenesten som har ansvaret for å gjennomføre vedtaket, og som har ansvaret når barnet skal hentes ut av hjemmet. Kompetanseteamet anbefaler imidlertid at barnevernstjenesten ber om bistand fra politiet når en ungdom skal hentes ut av familien i de sakene der trusselnivået er høyt, jf. § 6-8 i barnevernsloven.

5.1.2 Undersøkelse og tiltak

En melding til barnevernstjenesten skal behandles snarest og senest innen en uke. Bekymringsmeldingen kan henlegges eller følges opp med nærmere undersøkelse, jf. barnevernsloven § 4-3. En sak som gjelder tvangsekteskap og annen æresrelatert vold, er svært alvorlig. Det må derfor foreligge stor grad av sikkerhet dersom en slik melding skal henlegges.

Undersøkelsen skal foretas så snart som mulig og i utgangspunktet innen tre måneder. Familien kan ikke motsette seg undersøkelsen. Barnevernstjenesten må være oppmerksom på at det offentlige hjelpeapparatets innblanding i det som regnes som privatanliggender, innebærer stor skam for familien. Undersøkelsen må gjennomføres så skånsomt som mulig (jf. barnevernloven § 4-4 *annet ledd*). Barnevernstjenestens innblanding i familien kan gå utover den unge som familien mener er årsaken til problemene. Derfor må barnevernstjenesten hele tiden tenke på den unges sikkerhet i kontakten med familien. Barnevernstjenesten må fortløpende vurdere hvorvidt politiet skal involveres. Politiet kan gjøre en trusselvurdering og komme med anbefalinger om hvordan barnevernstjenesten skal håndtere situasjonen uten å sette den hjemmeboende ungdommens liv og helse i fare. Politiet kan også iverksette sikkerhetstiltak. (Se kapittel 5.3.1. og 5.3.4 for nærmere omtale av trusselvurdering og sikkerhetstiltak).

Tilsyn eller ulike støttetiltak i hjemmet gir signaler til familien om at situasjonen er under observasjon, og at den unge følges opp. Dette kan gjøre forholdene i hjemmet mer stabile så lenge oppfølgingen varer. Erfaring viser imidlertid at konflikten fort kan bli akutt når oppfølgingen avsluttes. Kompetanseteamet anbefaler at barnevernstjenesten tenker langsiktig hva gjelder støttetiltak i denne typen saker. Tilsyn eller bruk av miljøarbeider bør opprettholdes over noe tid, også etter en forsoning mellom foreldrene og den unge. Erfaring har vist at en forsoning i flere tilfeller er et spill. Oppfølging av familien er nødvendig i de fleste tilfeller der den unge etter plassering utenfor hjemmet velger å flytte hjem til familien. Situasjonen kan igjen bli slik den var før plasseringen eller også muligens verre.

5.1.3 Vedtak om omsorgsovertakelse

Fysisk vold og trusler, tvang, frihetsberøvelse, innesperring og utstøting av familien er represalier som ofte brukes mot ungdom i disse sakene.

Dette handler om alvorlige mangler ved den daglige omsorgen, alvorlige mangler i den personlige kontakten og tryggheten og alvorlige overgrep i hjemmet, og kan danne grunnlag for å fatte vedtak om omsorgsovertakelse uten foreldrenes samtykke etter barnevernloven § 4-12. Vedtaket om omsorgsovertakelse kan treffes av fylkesnemnda dersom det ikke kan skapes tilfredsstillende forhold for barnet ved hjelpetiltak med foreldrenes samtykke etter barnevernloven § 4-4. Midlertidig vedtak i akuttsituasjon etter § 4-6 *andre ledd* kan etterfølges av vedtak etter barnevernloven § 4-12.

Dersom det er sannsynlig at foreldrene vil fortsette med press og trusler mot ungdommen etter akutt plassering eller omsorgsovertakelse, kan det være aktuelt med begrenset samvær og hemmelig adresse, jf. barnevernsloven § 4-19. I saker der det er snakk om tvangsekteskap, vil dette ofte være nødvendig.

5.2 Over 18 år – politiet

Er den som utsettes for tvangsekteskap og/eller annen æresrelatert vold over 18 år, er det ikke barnevernstjenesten, men politiet som skal kontaktes. Politiet kan sette inn sikkerhetstiltak mens den fornærmede fortsatt bor hjemme hos sin familie eller sammen med ektefelle. Politiet skal bistå dersom det i en akutt konflikt er behov for bolig utenfor hjemmet. Andre i hjelpeapparatet kan også bistå med å sette den utsatte i kontakt med for eksempel et kriesenter. Men hvis det er snakk om å hente vedkommende ut av familien, bør politiet av sikkerhetshensyn gjøre dette. Politiet skal også formidle kontakt til relevante etater, institusjoner og organisasjoner som kan tilby adekvat hjelp. NAV/sosialkontoret kan bistå med økonomiske midler, noe som blir særlig viktig når det er snakk om relokalisering. Det arbeides for at Kompetanseteamet skal ha tildelingsansvar for kriseboliger fra 2009.

5.3 Sikkerhet

I saker der det er en æresrelatert konflikt, skal det foretas en trusselvurdering uansett om den trusselutsatte velger å bli boende eller å forlate familien, og uansett om den trusselutsatte er under eller over 18 år. Saker som har å gjøre med sikkerhet og trusselvurdering, er politiets ansvar, men også andre deler av hjelpeapparatet må tenke på sikkerheten.

Kompetanseteamets erfaring er at det er viktig for personer som har vært utsatt for trusler eller vold, å føle trygghet og en viss forutsigbarhet i egen situasjon for eventuelt å kunne klare å bidra i en eventuell straffesak.

5.3.1 Trusselvurdering

Politidirektoratets retningslinjer for vitnebeskyttelse og retningslinjer¹ for beskyttelse av ofre for vold i nære relasjoner kan gi et vist grunnlag for trusselvurdering i saker som gjelder tvangsekteskap. Det er imidlertid mange andre faktorer som spiller inn når en skal vurdere trusselen mot en person som har vanæret sin familie. Dette gjelder også sikkerhetstiltak og etterforskning.

Æresrelatert vold er i utgangspunktet godkjent av flere personer og kan involvere storfamilien både i Norge og i andre land. Det må skaffes en best mulig oversikt over hele familienettverket og de enkelte personers rolle i storfamilien. Kompetanseteamet har også erfart at andre personer fra samme etniske miljø bidrar med etterretning for familiene, og på denne måten utgjør en trussel. Det kan være nyttig for det øvrige hjelpeapparatet å kjenne til momenter en må ta hensyn til og spørsmål som bør stilles i forbindelse med en trusselvurdering.

1) Se www.politiet.no

Tabell 5: Eksempler på momenter i forbindelse med en trusselvurdering

Trusselvurderingen	Kommentarer
Historikk	Historikken bør inneholde mest mulig bakgrunnsinformasjon om saken og bør gi en samlet framstilling fra alle tilgjengelige kilder samt opplysninger om familiens opprinnelsesland, by, nettverk, holdninger til ære og andre relevante opplysninger som kan belyse trusselnivået.
Landkunnskap	Kunnskap om opprinnelseslandet, by, landsby, område – kan også sannsynliggjøre familiens grunnverdier.
Personer som kan utgjøre en trussel	Dette punktet bygger ofte på den trusselutsattes egne opplysninger. Det vil her være nyttig å diskutere familiemedlemmers og andre personers rolle i familien på bakgrunn av et nettverkskart (se kap. 5.3.2).
Den trusselutsattes egen vurdering	Den trusselutsattes egen vurdering kan i mange saker være riktig, men Kompetanseteamet har også erfart at vedkommende i enkelte saker har hatt begrenset innsikt i egen situasjon. Mange har hatt manglende kunnskaper om familiens forhold til ære og ikke vært inneforstått med følgene av å kontakte myndighetene for å få hjelp. Den trusselutsattes vurdering må derfor måles mot andre opplysninger i saken.

<p>Den trusselutsattes sårbarhet/egnethet</p>	<p>Her bør en vurdere i hvilken grad den trusselutsatte er egnet til å forholde seg til aktuelle sikkerhetstiltak. En slik vurdering må ta hensyn til forhold som</p> <ul style="list-style-type: none"> – psykisk helse – inkonsekvent atferd – sosiale problemer – kjærester – forståelse av hele sakskomplekset <p>Det kan være vanskelig å trekke noen konklusjoner ved første gangs vurdering, men det er likevel viktig med tanke på videre oppfølging.</p> <p>NB! I de tilfellene der barnevernstjenesten bruker en trusselvurdering i fylkesnemnda for sosiale saker eller i andre rettsinstanser, må dette punktet fjernes, slik at det ikke tilkommer motparten.</p>
<p>Tjenestemannens/-kvinnens vurdering</p> <p>Hvis etterforskeren ikke har kompetanse til å tolke svarene eller er i tvil om hvordan svarene skal tolkes, bør en søke kompetanse lokalt eller kontakte politiets representant i Kompetanseteamet.</p>	<p>Det sentrale her er å avklare familiens forhold til ære og i hvilken grad den trusselutsattes handlinger er egnet til å vanære familien.</p> <p>Sentralt i denne vurderingen er familiens posisjon i det etniske miljøet / æresgruppen og eventuelt fars posisjon i storfamilien.</p> <p>Eksempel på spørsmål som kan bidra til å avklare dette kan være:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Hva betyr ære for din familie? – Hvordan har andre kvinner i familien blitt gift? Frivillig/ufrivillig? – Hvordan løses konflikter i familien? – Hvem tar de store avgjørelsene i familiesaker? Far, onkel, bestefar, andre? – Hvilken kaste tilhører familien? – Hva slags kontroll har du vært utsatt for? – Hvor mye kontakt har familien med opprinnelseslandet?

Tabellen over gir bare noen eksempler på hva man kan spørre om. Forbered spørsmålsliste. Ikke vær redd for å stille viktige spørsmål angående seksualitet, jomfruhinne, kjærester eller annet som kan være en trussel mot familiens ære. I den grad det er mulig, er det viktig å intervju eller avhøre foreldrene om de samme spørsmålene som stilles til den unge. Ikke godta svar som «min datter ville aldri gjøre det», men krev svar på hva de mener om for eksempel samvær med gutter, kjærlighetsforhold, deltakelse i svømmetimer, fritidsaktiviteter for begge kjønn, seksuelt samvær før ekteskapet og eventuelle reaksjoner på slik atferd. Både jenter og foreldre svarer som regel greit på dette, men foreldrenes svar har i mange tilfeller vist seg å være mer taktiske enn ærlige. Der den

trusselutsattes versjon og foreldrenes skiller seg fra hverandre, er det Kompetanseteamets erfaring at det den trusselutsatte forteller har vist seg å stemme best over tid.

5.3.2 Nettverkskart

Både barnevern, politi og andre instanser har erfaring med å tegne nettverkskart. Å tegne nettverkskart er en metode som brukes for å få oversikt over en persons eller en families nettverk. Nettverkskartet skal gi en oversikt over hvordan personer i et nettverk står i relasjon til hverandre, og spesielt i relasjon til den trusselutsatte og vedkommendes familie. Annen informasjon om personer i nettverket, som for eksempel bosted, kan også nedtegnes i nettverkskartet. Metoden er særdeles viktig i saker med så store persongallerier som disse sakene ofte har, og der familiebegrepet har et videre innhold enn det norske.

En pakistansk mann i 30-årene fortalte Kompetanseteamet at faren hans hadde et nettverk i Norge som inkluderte over tusen personer. Da det ble kjent at mannen hadde en kjæreste, ble han truet på livet av familien. Han valgte å rømme, og en av hovedutfordringene var da å få oversikt over personer som representerte en trussel for paret. Relokalisering ble et problem i og med det store nettverket som var spredt over store deler av Norge.

Nedenfor tar vi for oss noen momenter vi mener det er viktig å ta hensyn til ved tegning av nettverkskart.

Kilder til informasjon om familierelasjoner

Kilder til informasjon om familierelasjoner finnes hos UDI, politiet, folkeregisteret, skolen og andre offentlige myndigheter. I tillegg til disse kildene, og for instanser som ikke har tilgang til disse kildene, er den trusselutsatte selv en viktig kilde. Ut fra samtale med ham eller henne kan hjelpeapparatet skaffe seg et godt bilde av storfamilien og nettverket rundt familien. En slik nedtegnning av familiens relasjoner både nasjonalt og internasjonalt kan ofte være bedre enn offentlige registre, som ikke alltid har vist seg å være oppdatert. Bruk av den trusselutsattes relasjonsbeskrivelser kan i tillegg gi noe annen informasjon enn det man kan få ut av offentlige registre. Det beste er om flere kilder kan brukes for å supplere hverandre.

Når «onkel» ikke er onkel

Personopplysninger må sjekkes nøye. Slektsbegreper som brukes på norsk, er ikke alltid de samme i andre land. Det er ikke alltid like selvsagt for den som snakker med oss, at vi ikke henger med på dette:

- «Onkel» og «tante» omfatter også fars og mors fetter og kusine og fjernere slekt.
- «Onkel» og «tante» kan også være høflig omtale av personer som er eldre enn deg, også personer som ikke er i slekt med deg, og som du ikke kjenner.
- Noen ganger kan den som omtales som søster eller bror, være kusine eller fetter.

Når du snakker med en trusselutsatt om slektsforhold, kan det derfor være nødvendig å be om en presisering av hvem det snakkes om. Spør for eksempel vedkommende om det er fars eller mors kjødelige bror det er snakk om, for på den måten å klargjøre om det her dreier seg om en onkel slik vi forstår begrepet i Norge.

Hvem søsken er gift med

En svoger er i mange tilfeller også en fetter. Noen ganger er tre svogere tre brødre, som også er tre fettere. Altså en søskenflokk som er gift med en annen søskenflokk. Dette er viktig å få fram. Hvis jenta som har bedt om hjelp er den fjerde søsteren som skal gifte seg med den fjerde fetteren, er det grunn til å regne med et betydelig press fra familien. Mye av det psykiske presset kan i slike tilfeller komme fra søstrene, som vet at deres ekteskap kan påvirkes på en negativ måte dersom ikke den fjerde søsteren godtar sitt arrangerte ekteskap. Den ugifte søsterens vanære «smitter» over på hennes gifte søstre. Også svogerne vil dermed ha interesser i dette fjerde ekteskapet.

Hvem bor sammen med hvem

Noen ganger bor eldre søsken, svigerinner og svogere i samme leilighet som den som ber om hjelp. Kanskje andre familiemedlemmer også. Dette sier mye om det daglige presset som utøves. Det er viktig å spørre om dette og å være konkret. Både offentlige kilder og vedkommende selv bør dobbeltsjekkes for opplysninger om dette.

Storfamilien – hvem og hvor

Personer i opprinnelseslandet må også inn i nettverkskartet. Benytt anledningen til å få detaljerte opplysninger om hvilke byer eller landsbyer de enkelte bor i. Disse opplysningene er gode å ha når samtalen etter hvert dreier seg om hvem i storfamilien som i realiteten tar avgjørelser i spørsmål om ekteskapsallianser, ikke minst ved vurderingen av hvor streng familiens æreskodeks er.

Når farfar og andre eldre personer kommer inn på kartet, dukker det kanskje også opp andre slektninger og kontakter i Norge som er interessante ved vurderingen av press, sikkerhet og trussel. I en del saker har nyankomne familier støttepersoner i Norge som det er viktig å få oversikt over. Dette er personer som kan være en ressurs for den som trenger hjelp, men det kan også være motsatt. Støttepersonene kan i noen tilfeller bruke sine kunnskaper om for eksempel barnevern, politi og rettsvesen til å instruere nyankomne familier om hva de skal fortelle myndighetene. Det som i samtale med familien framstår som uproblematisk synspunkter, kan i realiteten vise seg ikke å gjenspeile hva de faktisk mener om saken.

5.3.3 Trusler

Trusler mot andre familiemedlemmer

Så langt har vi tatt for oss trusler mot den unge. Men det kan også være andre i familien som blir utsatt for trusler i forbindelse med denne typen saker.

- *Foreldre* kan bli presset av sin egen storfamilie fordi de forventes å avgi sine barn til ekteskap med andre familiemedlemmer. Dette kan være av stor økonomisk betydning for familien i opprinnelseslandet, og avtaler om ekteskap kan være inngått mange år tidligere. Dersom foreldrene ikke oppfyller sine forpliktelser, risikerer de å bli vanæret både i sin egen storfamilie og i sitt etniske miljø. Kompetanseteamet har også sett tilfeller der representanter fra en minoritetsgruppe har «forlangt» at noe må gjøres med ei jente fordi atferden hennes skader hele miljøets anseelse.
- *Brødre* og spesielt eldste bror har et ansvar for sine søstre, blant annet når det gjelder atferden deres når de ikke er hjemme hos familien. Han kan også bli pålagt å straffe en søster fysisk. Når ei jente har en upas-

sende atferd, eller dersom hun velger å forlate familien og søke hjelp, vil således broren ofte få en viss del av skylden fordi han ikke har klart å passe på henne. Spesielt tungt er dette ansvaret hvis far i perioder oppholder seg i opprinnelseslandet eller er død. Hvis en bror i tillegg til å være gitt et slikt ansvar også føler sympati for søsteren som ønsker en friere livsstil, vil dette dilemmaet kunne gi han en stor psykisk belastning.

- *Andre søsken* kan også bli truet, mishandlet eller landsforvist fordi foreldrene kan være redde for at de også vil forsøke å bryte ut av familien. Av denne grunn må hjelpeapparatet, og barnevernstjenesten spesielt, være oppmerksom på yngre søsken i saker som omhandler tvangsekteskap og annen æresrelatert vold. Har en ungdom blitt utsatt for tvangsekteskap eller blitt truet med framtidig tvangsekteskap, er dette en situasjon som svært sannsynlig også blir en realitet for yngre søsken når de vokser til.
- *Andre familiemedlemmer* som for eksempel en tante eller en onkel som har sympati for den unge og som tør å stå imot familien, kan også få behov for egen beskyttelse. Søsken eller familiemedlemmer som har bidratt til oppklaring av æresdrapssaker, lever i dag under beskyttelse fordi de er drapstruet av familiene.
- *Andre* som kan bli oppsøkt og truet, er dem som hjelper en person på flukt fra familien.
- *Kjæresten* vil også kunne utsettes for trusler. Det er han som oppfattes som årsaken til at jentas ærbarhet er truet, og hevntanken vil raskt kunne dukke opp. Det gjelder særlig hvis det er mistanke om at paret kan ha hatt sex.

5.3.4 Sikkerhetstiltak

Hundre prosent sikkerhet eksisterer ikke i et så åpent land som Norge, men følgende tiltak kan iverksettes overfor trusselutsatte både under og over 18 år:

- *Mobil voldsalarm* kan utleveres av politiet uten anmeldelse/påtalebegjæring, men den som skal ha alarmen, må forklare behovet for politiet.

- *Besøksforbud* avgjøres av retten. Det kan ilegges etter begjæring av den som føler seg forfulgt, eller av allmenne hensyn. Slik står det i straffeprosessloven § 222a første ledd:

«Påtalemyndigheten kan nedlegge besøksforbud dersom det er grunn til å tro at en person ellers vil

a) begå en straffbar handling overfor en annen person,

b) forfølge en annen person, eller

c) på annet vis krenke en annens fred.

Forbudet kan nedlegges dersom den som forbudet skal beskytte, har begjært det, eller allmenne hensyn krever det. § 170 a gjelder tilsvarende.»

Ved brudd på besøksforbudet kan politiet pågripe og framstille en person for varetektsfengsling. Strafferammen er bøter eller fengsel i inntil seks måneder eller inntil to års fengsel ved gjentakelse, jf. straffeloven § 342 bokstav c.

Besøksforbud kan være et forbud mot å oppholde seg på et bestemt sted, inkludert vedkommendes eget hjem. I tillegg kan vedkommende forbys å besøke, forfølge eller kontakte en bestemt person eller bestemte personer.

Henvisningen til straffeloven § 170 innebærer at det skal være tilstrekkelig grunn til å ilegge besøksforbudet, og at det ikke skal innebære et uforholdsmessig inngrep overfor den forbudet retter seg mot.

- *Adressesperre* kan man søke om hos folkeregisteret. Vilkåret er at det kan dokumenteres at det foreligger fare for skade på liv, legeme eller helse. Vedtaket gjøres vanligvis for ett år av gangen. Avslag på søknad om adressesperre kan klages inn for Sentralkontoret for folkeregistrering. En adressesperring med *kode 7* innebærer at vedkommendes adresse ikke skal gis ut til private, men være tilgjengelig for offentlige myndigheter. En adressesperring med *kode 6* innebærer at opplysninger om vedkommendes adresse ikke skal gis ut til noen.
- *Relokalisering*, det vil si endret bopel, er ganske vanlig i denne typen saker. Det skjer enten i regi av barnevernstjenesten, på selvstendig grunnlag ved hjelp av politi og lokalt sosialkontor, via krisesenter eller også ved hjelp av for eksempel Røde Kors og SEIF (Selvhjelp for innvandrere og flyktninger). En relokalisering kan i seg selv bidra til å minske trusselnivået i saken, særlig hvis familien ikke vet hvor jenta er. (Relokalisering er nærmere omtalt i kapittel 7.)
- *Nytt navn/fødselsnummer* kan være nødvendig ved en relokalisering. Nytt navn kan vedkommende selv søke om hos folkeregisteret. Skifte av fødselsnummer er en mer omstendelig prosess. Dette skjer kun i forbindelse med endring av identitet. Fare for å bli utsatt for trusler og represalier er i utgangspunktet ikke nok for å få innvilget dette.
- *Fiktiv identitet* er en omfattende prosess hvor man skifter identitet, og der en fiktiv livshistorie bygges opp. Dette er lite aktuelt i denne typen saker siden de det gjelder ofte er uegnet til å takle en slik prosess og faren uansett er stor for at de avslører seg selv eller blir gjenkjent av andre. Unntaket kan for eksempel være drapssaker hvor personer som har bidratt til å oppklare sakene, har blitt truet på livet i etterkant (jf. saker i Sverige og i Danmark).

5.3.5 Trusler mot hjelpeapparatet

Til tider hører vi om trusler mot personer i hjelpeapparatet. Både barnevernskonsulenter, politi, advokater og andre har opplevd ubehagelige episoder. I noen tilfeller har representanter for hjelpeapparatet følt seg trakassert og forfulgt. Truslene blir ofte sagt i affekt, og det er svært få alvorlige episoder. I disse sakene står familiens ære sentralt, og den kan ikke gjenopprettes ved å skade personer i hjelpeapparatet. Likevel må truslene mot hjelpeapparatet tas på alvor. I saker der det er fare for at personer i hjelpeapparatet kan utsettes for vold, blir det viktig å samarbeide med politiet. Eventuelle trusler skal rapporteres til overordnede, som videre melder saken til politiet.

5.4 Viktig bakgrunnskunnskap i saken

Det er viktig å tilegne seg relevant bakgrunnskunnskap. Dette er nødvendig ikke bare som del av en trusselvurdering eller etterforskning, men også for å kunne vurdere passende og sikre hjelpetiltak. Dersom det vurderes å kontakte familien, er en forståelse av bakgrunnen også av betydning for å kunne vurdere hvorvidt dette vil bedre situasjonen eller framskynde en akutt konflikt.

- *Sett deg inn familiens geografiske og kulturelle bakgrunn.* Dette er viktig for å få en forståelse av familiens tradisjoner og tenkemåte, men kan også være viktig for å planlegge hjelpestrategier dersom den som søker hjelp, befinner seg i foreldrenes opprinnelsesland. Utlendingsdirektoratet og Utlendingsnemnda, i tillegg til det som nå heter Landinfo, er relevante kunnskapskilder til landinformasjon. De norske utenriksstasjonene i utlandet, og eventuelt IMDis integreringsrådgivere som jobber spesielt med problemstillinger rundt tvangsekteskap, er også nyttige kontaktpunkter for informasjon. (Se kap. 6.3.4 «Samarbeidspartnere – hvem kan hjelpe ute» for nærmere omtale.)
- *Få rede på alle agendaene til de involverte i saken.* Hvilken interesse har de forskjellige personene av at ekteskapsalliansen inngås? Kan noen ha andre, mer skjulte, agendaer enn det som først kommer fram?
- *Kartlegg hvilken rolle medlemmer av familien spiller i saken.* Hvem er det for eksempel som utøver kontrollen, den fysiske volden eller det psykiske presset? Hvem i familien har ansvar for å sørge for at familiens ære opprettholdes?

- *Undersøk utlendingsrettslig status hos den unge, dennes familiemedlemmer og eventuelle ektefelle.* Er ekteskapsinngåelsen motivert av den utenlandske parts behov for norsk oppholdstillatelse eller av den ene parts behov for fornyelse av oppholdstillatelsen? Er den som trenger hjelp fra utlandet, norsk statsborger? Mangel på norsk statsborgerskap kan skape ytterligere vanskeligheter med hensyn til å hjelpe noen i utlandet. Det er derfor viktig å fraråde noen fra å reise utenlands dersom de er bekymret for å bli tvangsgiftet der.

5.5 Kontakt med familien

Når hjelpeapparatet vurderer kontakt med familien, må en skille mellom saker der den unge fortsatt bor og/eller har tenkt til å bli boende med familien, og saker der den unge ønsker å komme bort fra familien eller allerede er relokalisert.

- Hvis den som tar kontakt med hjelpeapparatet fortsatt bor hjemme, må hennes eller hans sikkerhet og eventuelle reaksjoner fra familien vurderes før en eventuell kontakt. Hvis den unge ikke ønsker at familien skal vite at hjelpeapparatet er involvert, må dette respekteres.
- Hvis den unge har flyttet fra familien eller ønsker å gjøre dette, bør familien få beskjed så snart hun/han er i sikkerhet. Videre kontakt vil være avhengig av trusselvurdering, den unges ønsker og andre momenter som dukker opp under den videre håndteringen av saken.
- Særlig de første samtalen eller avhørene, der sakens innhold og omfang vurderes, skal foregå alene med den som ber om hjelp. Familiestrukturen og familielojaliteten gjør at den unge ofte ikke klarer å forklare seg fritt med familien til stede. Hun eller han er i mange tilfeller redd og har stort behov for å vite hva som vil skje med henne eller ham. Å føre den unge sammen med foreldrene igjen på dette stadiet i prosessen kan knekke den unges tillitt til hjelpeapparatet og skremme vedkommende fra å forklare seg fritt.
- Dersom den unge er relokalisert, bør hun eller han skånes mot ufrivillige møter med familien, da den unge i slike møter kan bli utsatt for press, trusler og annen psykisk vold. Kompetanseteamets erfaringer viser bl.a. at unge jenter ofte skifter forklaring hvis de må være med på møter med familien.

5.5.1 En kan ikke forhandle om straffbare handlinger

Enkelte hjelpeinstanser har ansett mekling som et alternativ for å løse saker angående tvangsekteskap og annen æresrelatert vold. I vurderingen av et slikt alternativ må man skille mellom det strafferettslige aspektet av saken på den ene siden og forholdet til familien på den andre. Dette handler om saker som kan inneholde grove trusler, frihetsberøvelse, vold, tvangsekteskap, voldtekter og fare for drap. Det er ikke vanlig at myndighetene mekler eller forhandler med overgripere eller potensielle overgripere. Når det gjelder eventuell kontakt med familien, må dette hele tiden vurderes mot den unges sikkerhet.

Kompetanseteamet har dessuten erfart at hva familien sier eller lover i en slik prosess, ikke nødvendigvis overholdes i etterkant. Mekling kan heller ikke gjenopprette en families ære. Derfor er sannsynligheten liten for at et slikt tiltak vil gi et godt utfall i familier der ære står i sentrum.

5.5.2 Tilrettelegging av et dialogmøte

Til forskjell fra mekling kan imidlertid et dialogmøte, der ungdommen og familien møtes for samtale med hjelpeapparatet til stede, være en mulighet. Et dialogmøte skal kun finne sted hvis sikkerheten er god nok til at dette er forsvarlig å gjennomføre. En dialog forutsetter imidlertid at dette er noe den unge ønsker.

Et dialogmøte kan være nyttig for å avklare hvordan forholdet mellom den unge og familien skal være i framtiden. Det er imidlertid viktig å være klar over hva den som har bedt om hjelp, ønsker å få ut av et slikt møte. Videre er det nødvendig å forberede henne eller ham på hva et møte med familien kan innebære av følelsesmessige reaksjoner, og hvilke erfaringer som finnes fra før om familiers taktikk i slike møter.

- Gi i forkant av møtet klar beskjed om hvem som kan delta på møtet, slik at familien ikke møter med hele storfamilien og/eller med ressurspersoner fra det aktuelle miljøet. I et dialogmøte er den unge allerede i utgangspunktet den svake parten. Møter med storfamilien vil forsterke dette, og risikoen for at den unge vil bli manipulert, er større.
- De i hjelpeapparatet som arrangerer dialogmøtet må sammen med den unge vurdere hvorvidt det er ønskelig at søsken kommer på møtet. Den unge må gjøres klar over at søsken kan brukes for å skape skyldfølelse.

- Avtal med den unge på forhånd hva møtet skal omhandle, hva det er ønskelig å få ut av møtet, og hvilken rolle hun eller han skal ha.
- Foreldrene bør plasseres lengst bort fra døren og den unge nærmest. Det er fordi den unge lettest skal kunne forlate rommet hvis hun eller han føler sterkt ubehag under møtet.
- Det bør avtales på forhånd hvor den unge skal gå. Den unge skal ikke behøve å forklare hvorfor hun eller han ønsker å forlate møtet. Kompetansteamets erfaringer tilsier at mange blir følelsesmessig overrumplet når de møter familien for første gang etter en konflikt. Det er som oftest en stor påkjenning.
- Når møtet starter, skal den unge være den siste som kommer inn i rommet, etter at alle har satt seg. Dette fordi det er psykisk lettere for ham eller henne, men også for å unngå fysisk kontakt mellom partene av sikkerhetsmessige grunner.
- De i hjelpeapparatet som arrangerer dialogmøtet må ta regien og styre samtalen. Start med forutsetningene for samtalen, der det går klart fram at møtet ikke er en forhandling for å få den unge tilbake til familien. Ikke lytt passivt til samtalen, men still viktige spørsmål. Behold regien gjennom hele møtet slik at ikke familien tar over.

5.5.3 Familiens strategier i samtalen

Å legge seg flat

Vi har erfart at familien legger seg flat, for eksempel ved at talspersoner for familien tar ansvaret for at saken blir løst til ungdommens beste bare de får hun/han med seg hjem. Skyld innrømmes, og bedring loves.

Den som representerer hjelpeapparatet, skal ikke gå med på en slik løsning da dette lett kan bli forhandlinger på foreldrenes premisser.

Å påberope seg kulturelle forskjeller

En annen strategi er å påberope seg den kulturelle forskjellen. Familien sier gjerne at det som er skjedd, er helt vanlig og akseptabelt i «vår kultur». Det påpekes gjerne at det er tendensiøst av norske myndigheter å gripe inn i familiens indre anliggender. Hjelpeapparatet skal imidlertid

ikke ta kulturelle hensyn som medfører at ungdom med minoritetsbakgrunn får svakere rettssikkerhet enn etnisk norsk ungdom. For hjelpeapparatet er det viktig hele tiden å fokusere på *denne* familien, *denne* saken, *denne* jenta, *denne* faren.

5.5.4 Erfaringer med dialogmøter

Beskrivelsen nedenfor er basert på erfaringer fra dialogmøter med familiene til jenter som har forlatt hjemmet og bodd for seg selv i en periode.

Det første stadiet

Familien tar initiativet og overstrømmer jenta med godord om hvor godt det er å se henne, og om hvor bra alt skal bli. De vil ofte si at det som tidligere har skjedd, har vært en misforståelse, selv om disse misforståelsene kan ha vært voldsepisoder og grove trusler. Det kan da være riktig å konfrontere dem med dette.

Det andre stadiet

Hvis familien ikke føler at de kommer noen vei med denne ydmyke linjen, dreies samtalen ofte inn på at noen i familien er syke. Ofte alvorlig syke. Enten har mor eller far noen alvorlige symptomer, eller så er det et annet familiemedlem som trenger jenta. Vi har også opplevd at spesielt mødre kan få et eller annet slags «anfall» under disse møtene.

Det tredje stadiet

Neste trinn kan være advarsler om hvor dårlig det vil gå med jenta hvis hun ikke kommer hjem igjen, eller hvor dårlig rykte hun vil få i miljøet. Det er i disse situasjonene viktig å holde blikket på saken, diskutere konkrete ting som for eksempel hvordan familiens forhold til jenta skal bli i framtiden, hva de må forholde seg til, osv. På dette stadiet er det gjerne gått opp for familien at det ikke nytter med forhandlinger. Når de føler at de ikke oppnår noe, reagerer mange med å miste besinnelsen eller med å resignere. Når irritasjon og frustrasjon har kommet inn i samtalen, er svarene heller ikke så taktiske lenger. Ved å gjenta de samme spørsmålene flere ganger vil man kunne få forskjellige svar, og disse kan man igjen be om en forklaring på.

6 Utenlandsreiser og kontakt fra utlandet

Hovedpunkter

- En reise i skoleferien for å besøke en «syk bestemor» har for mange blitt ensbetydende med at det er ekteskap på gang. Dette er ofte én av flere dekkhistorier familier bruker for å få med seg den unge til utlandet der vedkommende skal giftes bort.
- Hvis en ungdom velger å dra til utlandet til tross for bekymring om tvangsekteskap, bør hjelpeapparatet be om at det skrives en kontrakt der det avtales at politiet skal lete etter ham/henne hvis han/hun ikke kommer tilbake til Norge.
- Ved den første kontakten fra utlandet med en som trenger hjelp ved tvangsekteskap, fare for tvangsekteskap eller dumping, må det samles så mye informasjon som mulig om den unge og situasjonen. Dette er særdeles viktig da en ikke kan vite om vedkommende får anledning til å ta kontakt igjen.
- Den som er i utlandet og trenger hjelp vedrørende et tvangsekteskap, bør rådes til å unngå handlinger som kan øke konfliktnivået i familien. Først er det viktig å komme seg trygt tilbake til Norge. Et eventuelt ekteskap kan «ryddes opp i» i Norge.
- Utenriksstasjonene gir bistand til norske statsborgere i utlandet. Dette gjelder også saker som omhandler tvangsekteskap og dumping.
- Barnevernloven gjelder ikke for barn som befinner seg i utlandet. Det betyr at barnevernstjenesten ikke kan treffe vedtak etter loven for barn som har forlatt landet.

Dette kapitlet handler om hva som bør gjøres når en ungdom står foran en reise til utlandet og er bekymret for mulige planer om tvangsekteskap eller dumping fra familiens side. (Se kap. 3.6 «Trusler om dumping» for nærmere omtale.) Vi ser også på hvordan hjelpeapparatet kan bistå den som allerede er i utlandet og/eller blir holdt igjen der.

Å besøke en syk bestemor eller tante i opprinnelseslandet i skoleferien har for mange blitt ensbetydende med at det er ekteskap på gang. Dette har påfallende ofte vært én av flere dekkhistorier for å få med seg ungdommer ut av landet for deretter å gifte dem bort. Svært mange tvangsekteskap skjer i opprinnelseslandet, og ofte kjenner den norske ungdommen ikke til ekteskapet på forhånd (såkalt overraskelsesekteskap).

6.1 Akutt fare for utreise

En del unge kontakter hjelpeapparatet kun kort tid før de skal reise ut av landet. Det skjer enten fordi de ikke har visst om reisen tidligere, eller fordi de ikke har visst om hensikten med reisen. Mange utsetter også i det lengste å søke om hjelp siden det er et stort skritt å be om hjelp mot egen familie. De håper ofte at saken skal løse seg uten innblanding utenfra, og søker først hjelp når problemet har blitt akutt.

Hvis den unge ved kontakt med hjelpeapparatet ikke ønsker å vende tilbake til familien av frykt for å bli tatt med til utlandet, regnes dette som en akutt konflikt.

Under 18 år

Dersom den som ber om hjelp er under 18 år, er det barnevernstjenesten som skal kontaktes. Basert på frykten for hva man tror vil skje med ungdommen dersom hun eller han tas ut av landet, og hvor stor sannsynlighet det er for at dette kan skje, skal barnevernstjenesten vurdere om det er grunnlag for å fatte et midlertidig vedtak i akuttsituasjoner etter barnevernloven § 4-6 *annet ledd*.

Over 18 år

I saker der den som ber om hjelp er over 18, velger personen selv om hun eller han vil bli værende i Norge. I disse tilfellene er det politiet og NAV/sosialkontoret som gir den som trenger hjelp, assistanse til å finne ny bopel.

I noen tilfeller ønsker den som tar kontakt, at hjelpeapparatet skal forhindre utreisen uten at familien får vite hvem som er kilden. Dette er så å si umulig for myndighetene. Det finnes ikke noen diskret måte å forhindre en utreise på.

Dersom ungdommen velger å dra hjem til familien etter å ha oppsøkt hjelpeapparatet, men fortsatt ønsker at reisen blir avverget, er alternativene som følger:

- Barnevern/politi sendes på hjemmebesøk.
- Politiet på flyplassen i Norge varsles og stopper familien/den unge fra utreise, gjennom å inndra passene. Dette kan gjøres på grunnlag av at det er stor mistanke om at formålet med reisen er ulovlig virksomhet (jf. passloven § 7)

Uansett hvilket av disse alternativene som velges, er det fare for at familien forstår at det er den unge som har kontaktet hjelpeapparatet.

6.2 Forberedelse før feriereiser

Når en ungdom er bekymret for å bli tvangsgiftet i forbindelse med en reise til foreldrenes opprinnelsesland, bør det gis råd om ikke å dra, uansett hva dette innebærer av tiltak. Det bør informeres om at hjelpeapparatet har mye større muligheter til å hjelpe i Norge, og det bør gis et realistisk bilde av hva norske myndigheter kan gjøre, og ikke kan gjøre, hvis noe skulle skje i utlandet.

Dersom den unge likevel velger å reise, bør visse forhåndsregler tas:

- Sørge for at han eller hun skriver under på en kontrakt med hjelpeapparatet der det understrekes at politiet skal lete etter ham eller henne dersom vedkommende ikke kommer tilbake til Norge. Hjelpeapparatet kan selv formulere kontrakten, som kan ha en enkel form. Her nedtegnes det hvem som oppleves som en trussel, og hvilke situasjoner man frykter skal oppstå. Sammen med kontrakten som skal leveres hos barnevernstjenesten eller politiet, er det også lurt å levere kopi av pass og billett.

En slik kontrakt som den det her er snakk om, er viktig når hendelsesforløpet i saken skal kartlegges. Det gir barnevernstjenesten og politiet

mulighet til å få informasjon som det ellers vil være svært vanskelig å skaffe til veie når forsvinningen er et faktum.

- Avtal jevnlig kontakt i løpet av ferien per telefon eller e-post enten direkte til hjelpeapparatet eller via en annen tillitsperson i Norge. Den unge må være klar over at mobiltelefon med kontantkort ikke virker i utlandet, og at hun eller han om mulig skaffer seg et lokalt abonnement ved ankomsten til reisemålet.
- Sjekk om det finnes en norsk ambassade i landet hun eller han skal til, eventuelt andre nordiske ambassader. Ambassadens telefonnummer, adresse, e-postadresse og eventuelt telefaksnummer må noteres. Disse bør læres utenat i tilfelle arket med opplysningene mistes eller blir beslaglagt av familien. Informer om at ved kontakt med ambassaden er det tryggest å snakke norsk slik at ikke uvedkommende plukker opp informasjonen.
- Den unge bør ta med ekstra penger og kopi av passet sitt. Dette bør gjemmes godt.
- Informer om prevensjonsmiddel og at dette bør medbringes. Dette fordi det i tillegg til å være tvangsgiftet vil bli en svært vanskelig situasjonen for den unge hvis hun også blir gravid under oppholdet.
- Den unge bør rådes til å unngå store diskusjoner med familien i løpet av ferien. Problemer vil gjøre at familiens oppmerksomhet er rettet mot den unge, og det kan bli vanskelig å søke hjelp fra utenforstående om det skulle bli nødvendig.

6.3 Er i utlandet – trenger hjelp

Hjelpeapparatet i Norge kan få telefon eller e-post fra utlandet fra en som trenger hjelp fordi vedkommende er under press, har blitt tvangsgiftet eller «dumpet». En slik beskjed kan også formidles via venner eller kjente av den unge. I slike tilfeller regnes situasjonen som akutt.

Allerede ved første henvendelse fra utlandet må du ha klart for deg hva slags informasjon det er viktig å gi til den som tar kontakt. Samtidig må du innhente informasjon om den som er i utlandet. Dette er særdeles viktig da en ikke kan vite om personen får anledning til å kontakte det norske hjelpeapparatet igjen.

6.3.1 Hva spør du om / informerer om i første kontakt?

Dersom du oppnår kontakt med den som holdes tilbake, er det viktig å få ut så mye informasjon som overhodet mulig. Planlegg samtalen. Som et minimum bør den inneholde følgende momenter:

- Instruer om at han/hun ikke må gjøre noe som øker konfliktnivået – målet er først å komme trygt hjem. Et eventuelt ekteskap kan «ryddes opp i» i Norge.
- Fortell at ambassadene har retningslinjer for saker som dette, og at hun eller han skal be om hjelp der dersom det er mulig å komme seg dit. Gi kontaktinformasjon til ambassaden.
- Få en så nøyaktig stedsbeskrivelse som mulig.
- Få informasjon om husstand, adresse og fasttelefon.
- Få en beskrivelse av hvem som er i huset.
- Hvordan er rutinene i huset?
- Lag avtaler om mulige ringetider.

6.3.2 Venner og gode hjelpere – mellomledd for sikker kontakt

Ved den første kontakten må det klargjøres om det er noen sikre måter å få tak i den som trenger hjelp på, uten at familien oppdager dette. Telefonkontakt må være nøye planlagt sammen med den som trenger hjelpen. Dersom familien oppdager at ei jente har tatt kontakt med hjelpeapparatet, kan situasjonen bli kritisk. Det kan bli vanskelig, kanskje umulig, å få kontakt igjen. Som kartlegging før man eventuelt ringer, må hjelpeapparatet å få rede på hvem hun befinner seg sammen med, hvilke familiemedlemmer som er igjen i Norge, og hvem som dro sammen med henne. Gode informanter på dette stadiet kan være venner som kjenner historien. Det er ikke uvanlig at venner kan ha løpende kontakt med ungdommen via e-post eller tekstmeldinger. Vennene vet dermed kanskje når ungdommen kan ringes, og i tillegg kan det opprettes en kontakt mellom hjelpeapparat og ungdommen via vennene. Helsesøster på skolen, sosiallærer eller klasseforstander kan kanskje hjelpe til med å identifisere disse vennene, i tillegg til at de selv er gode informanter.

6.3.3 Hvem kontakter du?

I utenlandssaker knyttet til problematikken rundt tvangsekteskap og dumping er det seksjon for publikumstjenester og sikkerhet i Utenriksdepartementet (UD) som skal kontaktes. Utenriksdepartementet vil umiddelbart kontakte relevante norske myndigheter, herunder den aktuelle ambassaden, Barne- og likestillingsdepartementet, Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, ev. barnevernstjenesten, krisetelefonen mot tvangsekteskap (Norges Røde Kors) og andre. All saksbehandling må ivareta hensynet til personvernet og er unntatt offentlighet (offentlighetsloven § 13 og forvaltningsloven § 13.1.1).

Kontakt i Utenriksdepartementet:

Telefon: Seksjon for publikumstjenester og sikkerhet (SPS):
+47 22 24 38 40

E-post: SPS@mfa.no, og www.utenriksdepartementet.no

Utenom alminnelig kontortid:

Telefon: Saksbehandlervakten, + 47 22 24 35 62,

E-post: sakvakt@mfa.no

(Se kap. 8 for kontaktinformasjon til øvrige instanser.)

6.3.4 Samarbeidspartnere – hvem kan hjelpe ute?

Utenriksstasjonens rolle

Norske utenriksstasjoner har plikt til å yte konsulær assistanse til norske borgere som er blitt utsatt for eller står i fare for å bli utsatt for tvangsekteskap. Utenriksinstruksen (2002) kap.8 § 17 bestemmer at:

«Utenriksstasjonen er pliktig til å gi bistand i saker relatert til tvangsekteskap på anmodning fra norske borgere som enten har inngått ekteskap under tvang eller frykter inngåelse av tvangsekteskap. Bistanden kan bestå i at stasjonen påtar seg en meklerrolle, særskilt når den involverte part er mindreårig, eller det kan være bistand til hjemreise.»

- Ungdommene bør oppfordres til å ha telefonnummeret til ambassaden på et trygt sted og også til å lære det utenat.
- Mobiltelefonen er ikke et trygt sted fordi den gjerne blir konfiskert.

Integreringsrådgivere

Seks integreringsrådgivere¹ arbeider ved utvalgte utenriksstasjoner i områder med betydelig innvandring til Norge og hvor tvangsekteskap forekommer. Tjenesten er ambulerende og er satt inn der behovet er størst. Integreringsrådgiverne jobber blant annet med saker som gjelder tvangsekteskap, utvikle nettverk og samarbeid med aktører som kan bistå i arbeidet mot tvangsekteskap, og bistår ambassaden i konkrete henvendelser som gjelder tvangsekteskap.

Integreringsrådgiverne jobber også i Norge med å øke kompetansen om opprinnelseslandet i forvaltningen i Norge. Følgende ambassader har egne integreringsrådgivere:

- *Amman, Jordan*. Tjenesten dekker primært Irak, men også Syria og Jordan og eventuelle andre land i Midtøsten.
- *Ankara, Tyrkia*. Tjenesten dekker Iran og Tyrkia.
- *Colombo, Sri Lanka*. Tjenesten dekker India, Bangladesh og Sri Lanka.
- *Islamabad, Pakistan*. Tjenesten dekker Pakistan og Afghanistan.

1) Se også imdi.no/tvangsekteskap

- *Nairobi, Kenya*. Tjenesten dekker Øst-Afrika og Afrikas horn.
- *Rabat, Marokko*. Tjenesten skal dekke aktuelle land i Nord-Afrika.

Frivillige organisasjoner

Hvis den som trenger hjelp, ikke klarer å komme seg til en ambassade, kan det være mulighet for assistanse fra frivillige organisasjoner til å komme seg vekk fra stedet hvor vedkommende holdes. Ambassadene kan formidle kontakt med frivillige organisasjoner der dette er aktuelt. Dette er saker som i stor grad vil kreve individuell håndtering, avhengig av den enkelte sakens innhold, hvilket land det er snakk om, hvor i landet vedkommende befinner seg, og hvilket konfliktnivå saken er på. Felles for saker som dette er at de håndteres i et samarbeid mellom Utenriksdepartementet og andre aktuelle offentlige instanser. I tillegg har ofte relevante frivillige organisasjoner også en rolle. Av hensyn til framtidige saker av denne typen kan vi her ikke beskrive mer konkret hvordan saker som dette løses.

6.3.5 Personer bosatt i Norge, som ikke er norske statsborgere

For personer bosatt i Norge med oppholdstillatelse, men som ikke er norske statsborgere, har myndigheten en mer begrenset adgang til å bistå med økonomisk og praktisk hjelp. For eksempel er det en forutsetning for økonomisk bistand ved retur til Norge i forbindelse med et tvangs-ekteskap at personen har en sterk tilknytning til Norge.²

6.4 Begrensninger og muligheter for hjelpeapparatet

Barnevernloven gjelder for barn som oppholder seg i Norge, uansett oppholdsgrunnlag og lovlighet av oppholdet. Loven gjelder imidlertid ikke utenfor landets grenser. Barnevernstjenesten kan med andre ord ikke treffe vedtak etter loven for barn som har forlatt landet. Korte feriereiser er unntatt.³

2) Jf. Rundskriv Q-18/2007. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/rundskriv/2007/Rundskriv-om-endringer-i-ekteskapsloven-.html?id=468079>

3) Jf. Veileder, mars 2005: Norske familier som flytter med barn til utlandet. http://www.regjeringen.no/upload/kilde/bfd/rus/2005/0001/ddd/pdfv/239877-norske_familier_som_flytter_med_barn_til_utlandet.pdf

Barnevernstjenesten har heller ingen anledning til å effektivere allerede fattede vedtak på fremmed jord, uten etter avtale med dette landets myndigheter. Eventuell effektivisering eller undersøkelse må utføres i samarbeid med, eller av, vedkommende lands myndigheter. I mange av de landene der æresrelatert vold er et problem, vil mulighetene for et slikt samarbeid ikke være til stede.

Dersom barnevernstjenesten har en sak der bekymringen gjelder tvangsgifte eller dumping i utlandet, bør de melde sin bekymring til politiet hvis barna blir tatt med til utlandet. Det er da politiet og Utenriksdepartementet som jobber videre med saken. Barnevernstjenesten bør likevel holdes orientert i forhold til hva som skjer i saken. Når barna kommer tilbake til Norge, er det igjen barnevernstjenesten som har ansvaret for saken (eventuelt også politiet dersom det er en straffesak som skal etterforskes).

6.4.1 Reisedokumenter

Hvis den unge er fratatt reisedokumenter, kan ikke utenriksstasjonen uten videre utstede egne reisedokumenter for å få vedkommende hjem. Utenlandsopphold for ungdom under 18 år er foreldrenes ansvar. Hvis det er satt i verk undersøkelsessak på grunn av utenlandsoppholdet, må man i utgangspunktet forsøke å få til en avtale med foreldrene om reisedokumenter og hjemreise.

6.4.2 Myndighetenes kontakt med familien og konfliktnivå

Det er ikke uvanlig at trusselnivået mot barnet øker dersom myndighetene tar kontakt med familien. Ungdommen befinner seg allerede i utgangspunktet i en sårbar situasjon, og det å få skylden for å ha «sladret» forverrer situasjonen. Derfor må nytten ved et eventuelt press rettet mot familien vurderes ut fra hvilke farlige konsekvenser dette kan få for den unge.

6.5 Graviditet som følge av tvangsekteskap

Etter selve bryllupet kan den som er tvangsgiftet, fortsatt oppleve tvang og frihetsberøvelse. Mange opplever et stort press om å bli gravid fortest mulig da dette antas å styrke ektemannens sjanse til å få familiegjen-

forening. Familien kan også ha formeninger om at en graviditet vil styrke båndene mellom ektefellene, og at dette vil minske sjansen for at hun eller han i etterkant gjør motstand mot ekteskapet. Familien kjenner kanskje til hennes syn på ekteskapsarrangementet, og graviditeten er det som skal til for å binde henne. Her er et eksempel: ⁴

19 år gamle Samira er født i Norge av pakistanske foreldre. Hun ble med til Pakistan for å delta i kusinens bryllup. Uten forvarsel ble hun også selv gift og deretter låst inn og passet på 24 timer i døgnet. Etter hvert ble det slik at ektemannen var i leiligheten sammen med henne. Hun klarte imidlertid å skylde på menstruasjon og ulike lidelser for ikke å ha sex og greide etter seks måneder å komme seg til ambassaden i Islamabad. Smykkene hun fikk til bryllupet, gikk med til å bestikke sjåfører i forbindelse med flukten.

I de fleste tilfeller er det vanskelig å unngå samleie etter bryllupet. I mange tradisjoner er det fortsatt slik at familien etter bryllupsnatten forventer å få bevis på at bryllupet er fullbyrdet, og at jomfruhinnen er brutt. Slik innebærer tvangsekteskap i de fleste tilfeller også voldtekt, og den psykiske påkjenningen ved tvangen kan forverres ytterligere.

4) Dette er en anonymisert sak fra Kompetanseteamet.

7 utfordringer ved brudd med familien

Hovedpunkter

- Ved relokalisering må valg av botilbud vurderes ut fra sikkerhetshensyn og behov for oppfølging.
- Politiet skal foreta en trusselvurdering i forkant av plasseringen og muligens også etter plasseringen dersom situasjonen for den relokaliserte endrer seg.
- Ungdom sliter ofte med psykiske problemer som følge av det de har opplevd før bruddet med familien og/eller på grunn av skyldfølelse og ensomhet etter bruddet. De må få profesjonell hjelp til å bearbeide disse problemene.
- I saker som har å gjøre med tvangsekteskap og trusler om tvangsekteskap, må hjelpeapparatet ta utgangspunkt i at relokaliseringen er permanent. Kompetanseteamet anbefaler sjelden flytting hjem igjen til familien igjen da sannsynligheten for ytterligere kontroll og tvang er stor.

Dette kapitlet omhandler utfordringer ved brudd med familien og relokalisering i saker som har å gjøre med tvangsekteskap og annen æresrelatert vold. Med relokalisering mener vi flytting av en person til ny adresse for kortere eller lengre perioder.

Generelt er det slik at barnevernstjenesten i kommunen har et selvstendig ansvar for å beskytte barn under 18 år. Statlig barnevern har blant annet ansvar for å gi den kommunale barnevernstjeneste bistand gjennom råd og veiledning og ved å gi tilbud om tilpasset plasseringssted dersom kommunen ønsker det. Oslo kommune har en andrelinjetjeneste som bistår bydelene med å finne egnede plasseringssteder for unge i henhold til barnevernloven.

For personer under 18 år er det bestående botilbudet i dag fosterhjem og institusjon.

For personer over 18 år kan politiet bistå med relokalisering. Bistanden er imidlertid ikke økonomisk. Nav/sosialkontoret kan bidra med økonomisk støtte. Tilbudet som finnes i dag, er krisesenter, bokollektiv eller krisebolig. Når det gjelder krisesentrene kan den som trenger hjelp også henvises dit av andre enn politiet. Den som trenger hjelp kan selv oppsøke et krisesenter.

Hva som er et passende botilbud ved relokalisering, varierer fra sak til sak. Både for dem under og for dem over 18 år må det nye bostedet vurderes ut fra behovet for sikkerhet og oppfølging.

7.1 Gi informasjon og lag avtaler

Det å skulle flytte fra familien, og mest sannsynlig også å bryte med familien, er en stor utfordring. Mange er usikre på om de gjør det rette. I spesielt vanskelige og farlige situasjoner er det viktig å drøfte nødvendigheten av et slikt tiltak med den det gjelder. Samtidig må den som skal relokaliseres, forberedes på hva et slikt tiltak innebærer, og hva som kreves av ham eller henne for at sikkerheten skal holdes optimal. Hjelpeapparatet må også være klare med hensyn til hva slags hjelp de kan tilby.

- Hjelpeapparatet må si klart ifra om hva slags hjelp de kan yte i det enkelte tilfellet, samt informere om hjelpeapparatets begrensninger.
- Det bør etableres en kontaktperson (ev. flere) i den enkelte etat eller organisasjon som den unge kan forholde seg til. Forklar kontaktpersonens rolle.
- I kontakt med politiet har den unge rett til samtale med advokat.
- Avtal hvordan den unge skal melde fra om noe mistenkelig, og hva han eller hun skal gjøre i nødtilfelle.
- Snakk om eventuelle konsekvenser ved brudd på eventuelle retningslinjer.

- Sørg for å ha en skriftlig avtale om denne typen informasjon, slik at det er klart for den unge hva han eller hun har å forholde seg til.

7.2 Utfordringer ved relokalisering

Når en skal finne et passende botilbud for personer både under og over 18 år, må hjelpeapparatet se på de særegne behovene i disse sakene. Samtidig må en huske at også personer som skal relokaliseres grunnet tvangsekteskap og annen æresrelatert vold, har varierende individuelle behov for oppfølging, behandling og sikkerhet. Av denne grunn må det foretas en individuell vurdering i hvert enkelt tilfelle. Det er likevel mulig å gi noen generelle anbefalinger om plassering av personer basert på kompetanseteamets erfaringer i sitt arbeid så langt.

Fra å leve et liv under sterk kontroll skal den unge lære seg å leve uten de strenge grensene, til å ta selvstendige valg, og til å ta ansvar for seg selv. Denne læringen bør skje ut fra «hjelp til selvhjelp»-prinsippet. Det sier seg da selv at plassering sammen med for eksempel ungdom med rus- og atferdsproblemer, som tvert imot skal lære seg å leve med grenser og kontrollere seg selv, ikke er særlig egnet. Det er også viktig at den unge ikke opplever de andre beboerne som skremmende og truende da det først og fremst er trygghet det er behov for.

Det er et stort sprang fra det å befinne seg nederst på rangstigen hjemme til plutselig å skulle ta valg på egne vegne. Videre er det en stor utfordring å skulle ta styringen over sitt eget liv når familien tidligere har ordnet alt og den unge ikke har fått lov å gjøre noen ting på egen hånd. For jenter med en streng oppdragelse med hensyn til dydighet og ærbarhet kan det være en brå overgang å bli plassert på en ungdomsinstitusjon. En må ta høyde for at det kan bli problematisk for ei jente som har vokst opp med sterk kjønnssegregasjon å bli plassert på institusjoner der det også bor gutter. Kompetanseteamet har sett at mange av disse jentene mangler erfaring med gutter, seksualitet og kjæresteforhold og derfor ofte får vanskeligheter med å sette grenser. Etter å ha brutt med familien på grunn av æresrelatert vold havner flere jenter i et forhold hvor de på nytt blir utnyttet. Det er viktig at overgangen ved relokalisering ikke blir så skremmende at det å bo hjemme hos familien tross alt virker som et bedre alternativ.

Vanskeligheter med å sette grenser kommer også til syne hos jenter med en mer utagerende og opprørsk oppførsel. Via media, venner og andre skapes gjerne store forventninger hos jentene om hva slags liv de skal leve når de har sluppet unna familiens grep. Dette kan blant annet gi seg utslag i en svært utfordrende klesstil og utprøvende kontakt med det motsatte kjønn. Utfordringen kan her være at jenta har store forventninger om frihet og ønsker å oppleve alt hun er blitt nektet tidligere.

Det viser seg at denne utagerende atferden ofte veier tungt når barnevernstjenesten skal finne et passende botilbud. En må imidlertid ikke glemme at den unges atferd ikke kan ses atskilt fra oppveksten og opplevelse av kontroll, tvang eller annen vold. Når oppfølging og behandling av unge med denne type reaksjonsmønster skal vurderes, må en også ta høyde for at oppførselen kan skjule underliggende problemer.

Erfaring tyder på at beredskapshjem og fosterhjem ofte er et bedre alternativ enn institusjon. I et fosterhjem kan man unngå mange av de utfordringene som oppstår ved plassering på institusjon. Det er imidlertid avgjørende at fosterhjemmet har god kompetanse vedrørende problemstillingene knyttet til kulturell bakgrunn og forståelse av ære. Også i et fosterhjem er det avgjørende med sikkerhetstiltak og faglig oppfølging.

Den som har brutt med familien, trenger hjelp med å få tilbake et «normalt liv» med faste rammer, skole eller jobb, aktiviteter og nye venner. I tillegg må vedkommende få bearbeide eventuelle traumer og andre psykiske problemer som kan følge etter lang tid med ekstrem kontroll, trusler, tvang og vold. Bearbeides må også sorgen den unge kan føle ved å «miste» sin familie og sine gamle venner. Svært mange sliter dessuten med skyldfølelse for å ha brutt med familiens regler og slik påført familien skam.

Kompetanseteamet har sett flere eksempler på personer som sliter med psykiske problemer etter det de har opplevd før bruddet med familien, og/eller på grunn av skyldfølelse og ensomhet etter bruddet. Fagpersoner innen helsevesenet bekrefter dette. Ved plassering må derfor ungdommens psykiske helse tas på alvor.

Med tanke på sikkerhet og behov for oppfølging er det viktig med et langvarig tilbud ved relokalisering. Barnevernstjenesten kan forlenge et hjelpetiltak til fylte 23 år dersom tiltaket er iverksatt ovenfor den unge

før denne er 18 år (se barnevernloven § 1-3 *andre ledd*). Det kan være stort behov for en slik forlengelse av hjelpetiltak i saker som omhandler tvangsekteskap og/eller æresrelatert vold.

7.3 Sikkerhet ved plassering

Ved relokalisering er sikkerhet et av de aller viktigste momentene. Derfor må politiet foreta en trusselvurdering i forkant av plasseringen og muligens også etter plasseringen dersom situasjonen for den relokaliserte endrer seg (les mer om trusselvurdering i kap. 5.3.1). Den nye adressen blir ofte sperret i folkeregisteret, såkalt kode 6, som innebærer at vedkommendes adresse ikke kan gis ut til noen.

Når den unge er plassert utenfor hjemmet, enten via barnevernstjenesten (under 18 år) eller via politi, kritesenter eller frivillige organisasjoner (over 18 år), er konflikten «offisiell». Den unge er utenfor familiens kontroll, og det kan lett oppstå rykter om jentas ærbarhet. Det er med andre ord krise for familien, og målet blir i mange tilfeller igjen å få kontroll over jenta og å gjenopprette æren. Hvor stor trussel familien vurderes å være, påvirker hvor den unge plasseres. Som regel anbefales det at hun eller han flyttes vekk fra hjembyen eller hjemstedet. Dette vil i de fleste tilfeller si til et annet sted i landet, og i svært få tilfeller, der trusselen er særdeles alvorlig, til utlandet. Et annet viktig moment er at plasseringen bør skje slik at den unge unngår å bli eksponert for sitt eget miljø. Dette innebærer at man velger botilbud på steder der innslaget av egen etnisk gruppe er liten eller fraværende.¹ Dette fordi familier ofte har store nettverk i sitt eget etniske miljø, også i andre deler av landet, og rykter om hvor den relokaliserte befinner seg, kan spre seg fort. Erfaring viser også at det etniske miljøet kan engasjere seg negativt mot «utbryterne». Personer som er relokalisert, har opplevd å bli spyttet etter på gaten på sitt nye hjemsted, kalt horer og blitt dyttet. Sjikanen er begått av mennesker de ikke kjenner.

Både kritesentre og enkelte barnevernsinstitusjoner er blitt vurdert som lite sikre for plassering i denne typen saker da det etter hvert er blitt kjent hvor disse ligger. Ettersom det er en god del inn- og utflytting i institusjonene/kritesentrene, har informasjon om beboere lett for å spre seg. Kompetanseteamet kjenner også til en episode der en akutthinstitu-

1) IMDi og Statistisk sentralbyrå kan bidra med oversikt over befolkning etter etnisk tilhørighet i ulike deler av landet.

sjon hadde beboere som gikk på den samme skolen som ei av jentene der tidligere hadde gått på. Slik ble jentas bror informert om hvor søsteren oppholdt seg.

I mange sammenhenger bør den relokaliserte frarådes og vernes mot kontakt med familien. Her har hjelpeapparatet et ansvar for å skjerme den unge. Dersom familien får kontakt, utnyttes dette ofte til å presse den som har flyttet, for slik å få ham eller henne til å flytte hjem igjen. Det er ulike pressmiddel som brukes, alt fra påføring av skyldfølelse og dårlig samvittighet til trusler om hva som vil skje dersom gutten eller jenta ikke kommer hjem. Presset og påføring av skyldfølelse kan skje i møter hjelpeapparatet arrangerer mellom den unge og familien, ved tilfeldige møter, over telefon, via sms, per e-post og gjennom brev. Erfaring viser at det er mange som ikke klarer å stå imot dette presset.

7.3.1 Forholdsregler ved relokalisering

Her er noen innspill til forholdsregler som ungdommen og de som har ansvar for gutten eller jenta bør ta hensyn til i saker med høyt trusselnivå:

- Den unge må skjermes for all kontakt med familie og venner. Det er både fordi han eller hun kan røpe sitt oppholdssted, og fordi familie og venner kan drive følelsesmessig «utpressing».
- Den unge må skifte SIM-kort i mobiltelefonen. Hvis telefonregningen vanligvis kommer hjem til familien, må man tegne nytt abonnement. Det er også smart å skaffe seg hemmelig telefonnummer.
- Unge må læres chattedisiplin. Mange barn og unge er ivrige chattere. Ofte vet man ikke hvem man chatter med. Det må derfor være høy bevissthet når det gjelder chatting og hvilke opplysninger som gis ut. Tidligere e-postadresser må ikke benyttes. Spesielt de som er under barnevernstjenestens omsorg, bør følges tett opp.
- Den unge bør ikke ha navneskilt på dør, postkasse eller tavle for dørtelefon hvis vedkommende ikke har skiftet navn.
- Montering av kikkehull i inngangsdør kan være praktisk. Det samme gjelder installasjon av sikkerhetslås.

- Vinduer må sikres mot innbrudd og innsyn.
- Den unge bør variere tidsskjema og ruter til arbeidsplass, skole og butikker. Det vil si at det ikke bør være for mange faste rutiner.
- Den unge bør ikke ta drosje. Det har vist seg at mange av familiene i disse sakene har gode kontakter i drosjemiljøene og bruker disse for å oppspore den som er relokalisert.
- Det kan være nyttig å be betrodde naboer om å rapportere om uregelmessigheter. Det samme gjelder arbeidsgivere, kolleger og lærere.
- Man bør låse bildørene under kjøring.
- Det kan være lurt å opprette postboksadresse, endre bank/kontonummer og omregistrere og skjerme registreringsnummer dersom man har bil.
- Hjelpeapparatet må ha sikre rutiner for loggføring.

7.4 «Strikkeffekten» – dragingen mot familien

Når en person er relokalisert i forbindelse med tvangsekteskap, trusler om tvangsekteskap eller på grunn av annen æresrelatert vold, innebærer det som regel plassering på hemmelig adresse. Dette er nødvendig i mange av disse sakene med tanke på personens sikkerhet. Likevel viser det seg at en av de største utfordringene for å hindre at familien får kjennskap til det nye bostedet, er at ungdommene selv avslører det. Selv om situasjonen er alvorlig og den unge er frarådet kontakt med familien og sitt gamle nettverk, ser vi gang på gang at de trosser rådene. Årsaken er blant annet den sterke tilknytningen til familien, som fører til det vi har valgt å kalle «strikkeffekten». Bindingen mellom den unge og familien er som en strikk som strammer seg når gutten eller jenta beveger seg bort fra familien. Når strikken blir for stram, blir det svært tungt å motstå, og den unge blir dratt tilbake til familien. Denne effekten ser blant annet ut til å være et resultat av en oppvekst og et liv under sterk kontroll og beskyttelse samt sosialisering inn i en forståelse av individet som nærmest uten mening utenfor familiefellesskapet. Den unge kjenner ofte bare familiens måte å leve på og opplever gjerne savn og skyldfølelse. Dette til tross for de overgrepene familien har utsatt ham eller henne for.

I tillegg til savn og skyldfølelse kan også frykten for og/eller lojaliteten til familien gjøre at man trekkes mot denne.

7.5 Gjenforening etter brudd

I denne typen saker må hjelpeapparatet ta utgangspunkt i at relokaliseringen er permanent. Det vil si at man ikke skal satse på at det blir familiegjenforening der den som har bedt om hjelp, flytter tilbake til familien. Da det er stor sannsynlighet for at den relokaliserte flytter hjem til ytterligere kontroll og tvang, er hjemflytting noe Kompetanseteamet sjelden anbefaler. Ungdommen må derfor ikke få falske forhåpninger om at ting vil gå seg til, og at tiden leger alle sår. Tiden leger ikke alle sår, særlig ikke i disse sakene.

Erfaringene har imidlertid vist at de fleste til syvende og sist tar kontakt med familien eller noen familiemedlemmer, til tross for risikoen mot egen sikkerhet som dette innebærer. Mange flytter også hjem, der de som regel på ny må innfinne seg med tvang og kontroll. Noen av dem som flyttet fra familien, har etter hvert lyktes med å reparere forholdet til enkelte familiemedlemmer, selv om resten av familien regner ham eller henne som død. Dette kan imidlertid sette dem som holder kontakten, i fare for represalier fra resten av familien. Derfor holdes kontakten ofte hemmelig. I enkelte tilfeller har vi sett at også familien godkjenner noe kontakt med for eksempel den «ikke-eksisterende» søsteren så lenge dette ikke snakkes om, men holdes skjult.

8 Hjelpeapparatet

En rekke offentlig instanser og frivillige organisasjoner er involvert i arbeidet mot tvangsekteskap. Nedenfor gis en kort oversikt. Du finner mer informasjon om ulike aktørers roller og ansvar i Regjeringens *Handlingsplan mot tvangsekteskap 2008–2011* og på www.tvangsekteskap.no og www.imdi.no/tvangsekteskap

8.1 Det offentlige hjelpeapparatet

Barnevernstjenesten

Den statlige barnevernstjenesten

Informasjon om den statlige barnevernstjenesten samt kontaktinformasjon finner du på www.bufetat.no.

Den kommunale barnevernstjenesten

Kontaktinformasjonen til den lokale barnevernstjenesten finnes hos den enkelte kommune på www.norge.no.

Oslo barnevernstjeneste

Kontaktinformasjonen til den lokale barnevernstjenesten finnes i den aktuelle bydel under Oslo kommune www.oslo.kommune.no.

Familievernet

Mer informasjon om familievernet samt kontaktinformasjon til nærmeste familievernkontor finnes på www.bufetat.no.

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi)

Kompetanseteamet mot tvangsekteskap

www.imdi.no/tvangsekteskap

Telefon: 47 80 90 50 (hverdager kl. 8.00–15.30)

E-post: kompetanseteamet@imdi.no

Minoritetsrådgivere på utvalgte skoler

30 minoritetsrådgivere tjenestegjør ved et utvalg av videregående skoler i åtte fylker. Oversikt over hvilke skoler som har minoritetsrådgivere finner du på www.imdi.no/tvangsekteskap

Integreringsrådgivere på utvalgte ambassader

Amman, Jordan. Dekker også Irak, Syria og eventuelle andre land i Midtøsten.

Ankara, Tyrkia. Dekker også Iran.

Colombo, Sri Lanka. Dekker også India og Bangladesh.

Islamabad, Pakistan. Dekker også Afghanistan.

Nairobi, Kenya. Dekker også resten av Øst-Afrika og Afrikas horn.

Rabat, Marokko. Dekker også andre aktuelle land i Nord-Afrika.

For mer informasjon om integreringsrådgiverne, se www.imdi.no/tvangsekteskap

Politiet

Kontaktinformasjon til den lokale politistasjonen finner du på www.politi.no.

Familievoldskoordinator kan kontaktes via nærmeste Politidistriktskontor, se www.politi.no.

Psykisk helsevern

Mer informasjon finner du på Helsedirektoratets hjemmeside www.shdir.no.

NAKMI Nasjonal kompetanseenhet for minoritetshelse
www.nakmi.no/nyheter/index.asp

Se også helsebiblioteket.no www.helsebiblioteket.no/Psykisk+helse

Sosialtjenesten/NAV

www.nav.no

Utenrikstjenesten

Kontakt i Utenriksdepartementet:

Telefon: Seksjon for publikumstjenester og sikkerhet (SPS):

+47 22 24 38 40

E-post: SPS@mfa.no

www.utenriksdepartementet.no

Utenom alminnelig kontortid:

Telefon: Saksbehandlervakten, + 47 22 24 35 62,

E-post: sakvakt@mfa.no

Utlendingsdirektoratet (UDI): www.udi.no

Utlendingsnemnda (UNE): www.une.no

8.2 Krisesentre – private og offentlig

Krisesentersekretariatet www.krisesenter.com

DIXI Ressursside for voldtatte www.dixi.no

Alternativ til Vold www.atv-stiftelsen.no

Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress (NKVTS) www.nkvts.no

FMSO Fellesskap mot seksuelle overgrep www.fmso.no

8.3 Det frivillige hjelpeapparatet

Røde Kors

Informasjonstelefonen om tvangsekteskap

Telefon 815 55201 (mandag til fredag kl. 09.00–17.00)

Mer informasjon finnes på rodekors.no.

**Hana Senter Mot Tvangsekteskap,
Den irakiske kurdiske asylsøker- og
flyktningorganisasjon i Norge (IKAF)**

24 14 99 09 / 993 89 114

Minhaj konfliktråd	www.minhaj.no/minhaj/
MiRA – Ressurssenter for innvandrere og flyktningkvinner	www.mirasenteret.no
Rogalandsprosjektet mot tvangsekteskap	www.inthus.no
SEIF Selvhjelp for innvandrere og flyktninger	www.seif.no
Skeiv Verden	www.skeivverden.no

Vedlegg 1 Presentasjon av to saker

1.1 Drammenssaken

1.1.1 Kort oversikt

Drammen tingrett avsa 19. mai 2005 Norges første dom for tvangsekteskap etter den nye bestemmelsen i straffeloven § 222 *annet ledd*. Tingrettens dom ble anket til lagmannsretten og videre til Høyesterett og har derfor stor verdi som rettskilde. Henvisingene til avgjørelsene i de tre instansene er:

- Første dom 19. mai 2005 (Drammenssaken)
- LB-2005-85252 av 30. september 2005 (anke Lagmannsretten)
- HR-2006-00258-A av 15. februar 2006 (anke Høyesterett)

Straffenivået i de tre instansene ble gradvis skjerpet, selv om Høyesterett fant at det kun forelå forsøk på tvangsekteskap:

- Drammen tingrett: Ti og åtte måneders fengsel for henholdsvis bror og far
- Lagmannsretten: Henholdsvis ett år og ni måneder og ett år og fem måneder
- Høyesterett: Henholdsvis to år og seks måneder og to år

1.1.2 Forløp, hentet fra Høyesteretts dom

«Familiefaren kom i 1998 til Norge som asylsøker fra kurdisk del av Irak. Han har seks barn, hvorav to gutter og fire jenter. Jenta i denne saken er hans eldste datter. Den tredje hovedpersonen er hans sønn – jentas halvbror.

Da broren i oktober 2003 oppdaget at jenta hadde et kjæreste-forhold til E, truet han med å drepe henne dersom hun ikke brøt kjæresteforholdet. Han understreket trusselen ved å holde en kniv i hånden. Hun oppsøkte deretter et krisesenter. På bakgrunn av opplysninger fra fornærmede om at foreldrene hadde en annen ekteskapskandidat for henne, kontaktet krisesenteret Røde Kors' informasjonstelefon for tvangsekteskap. Etter at informasjonstelefonen hadde tatt kontakt med fornærmedes foreldre, som hadde opplyst at fornærmede selv skulle få velge hvem hun skulle gifte seg med, og at broren var blitt kastet ut hjemmefra fordi de ikke aksepterte at han hadde truet henne, flyttet hun hjem igjen.

I februar 2004 reiste fornærmede sammen med venner av familien til Irak, hvor hun ble hele våren og det meste av sommeren. Etter hvert kom også andre av familien, herunder moren og broren, til Irak på sommerferie.

Jentas far og bror truet fornærmede med at hun ville bli drept dersom hun ikke giftet seg med den som hennes onkel bestemte. Disse truslene ble fremsatt i løpet av våren eller sommeren 2004. Fornærmede fikk imidlertid en viss adgang til å velge hvem hun skulle gifte seg med, idet hun kunne nekte å gifte seg med sin fetter.

Mot slutten av oppholdet ble det opprettet en kontrakt om ekteskap mellom fornærmede og D, født *.*. 1983, og en imam foretok en religiøs vigsel. Den 5. august 2004 ble det holdt en fest for paret, hvor D gav fornærmede gull i brudegave. Deretter dro paret til en domstol for å få ekteskapet registrert. Ved domstolen ble imidlertid paret avvist. Det er uklart om dette skyldtes at fornærmede var under 18 år og/eller fordi hennes far ikke var til stede.

Fornærmede kom tilbake til Norge 16. august 2004. Etter hjemkomsten var hun etter det tingretten har lagt til grunn, ganske fornøyd, men da hun i løpet av høsten 2004 ble klar over at hun ikke kunne få D til Norge etter familiegjenforeningsreglene før hun kunne forsørge ham eller fylte 23 år, bestemte hun seg for at hun ville skilles. Da hun fortalte det til sin far i desember 2004, truet han gjentatte ganger med at hun ville bli drept dersom hun skilte seg. Hun ble også flere ganger slått på armen, i ansiktet og i magen.

Den 31. januar 2005 traff barnevernstjenesten vedtak etter barnevernsloven § 4-6 andre ledd om å plassere fornærmede i beredskapshjem på sperret adresse. Vedtaket ble forkynt for familien av saksbehandler F med assistanse av to politibetjenter, en politistudent som var utplassert hos barnevernstjenesten, samt en tolk. Da F forklarte at vedtaket var midlertidig, og at hun ville beklage det dersom det var feil (en litt merkelig uttalelse i en slik situasjon, vår anmerkning), uttalte jentas bror at han én dag skulle drikke seg full og så dra hjem til saksbehandleren og ta henne og etterpå bare si at han beklaget det'.

F spurte om det var ment som en trussel, noe faren skal ha sagt nei til. Litt senere uttalte faren mens han pekte på de tilstedeværende fra barnevernstjenesten og politiet: 'Du, og du og du og du er vitner på at nå må jeg drepe min datter for å gjenopprette æren i familien. Æren i familien er ødelagt. Nå kan barnevernet ta alle barna fra meg' eller lignende.

Noe senere sa broren til F at han skulle 'ta deg og knulle deg i ræva, w'Allah, treffer jeg deg på et diskotek skal jeg ta deg og knulle deg i ræva, w'Allah' eller noe lignende. Alle disse uttalelsene ble sagt på norsk. Politiet fant situasjonen vanskelig og sørget for å få representantene for barnevernet ut før de selv forlot stedet. Da de var kommet ut, kom A etter og beklaget sin sønns oppførsel. Han sa da ikke noe om sin egen oppførsel.

Jenta ble i samsvar med barnevernstjenestens vedtak av 31. januar 2005 plassert i et beredskapshjem på hemmelig adresse frem til 19. mai 2005. Hun måtte da flytte derfra på grunn av trusler mot den familien hun bodde hos. Deretter var hun i mangel av annet tilbud i en institusjon i Sverige sammen med ungdom med rusproblemer mv. I begynnelsen av juli 2005 ble hun plassert i et fosterhjem i Stockholm. Hun rømte fra fosterhjemmet 11. juli 2005 og dro hjem til moren, hvor hun har bodd siden.»

1.2 Fadimesaken

21. januar 2002 blir Fadime skutt og drept av sin far. Han styrter inn i leiligheten til søsteren der hun oppholder seg, og skriker «din jævla hore» før han skyter henne på kloss hold. Fadimes mor og to søstre på 13 og 26 år er på besøk hos Fadime og blir vitner til drapet.

Fadime Sahindal kom fra en kurdisk familie som flyttet til Uppsala i Sverige fra Tyrkia for over tjue år siden. Selv var hun sju år gammel da hun kom til Sverige. I hjemlandet har slekten stor innflytelse i det området de kommer fra, Elbistan, sørøst i Tyrkia. Slekten er omfattende både i Tyrkia og i flere europeiske land, og i Sverige bor det tre hundre medlemmer. Fadimes foreldre er kusine og fetter, og to av hennes søstre er gift med sine fettere.

21 år gammel forelsker Fadime seg i en svensk gutt, Patrick, og de blir kjærester. Den første drapstrusselen fremmes etter at Fadimes far har sett henne sammen med Patrick på åpen gate i september 1997. Etter dette tør ikke Fadime vende hjem og flytter først til Sundsvall og siden til Östersund for å studere. Patricks far og farmor møter Fadimes familie og fremmer ønske om ekteskap. Fadimes familie blir konsultert, men familien finner ikke et ekteskap akseptabelt. Fadime får deretter beskjed om at hun er utstøtt av familien, og at hun aldri må komme tilbake til Uppsala igjen. Fadime velger å anmelde vold og drapstrusler fra familien og velger også å gå ut i mediene med sin historie. Våren 1998 blir både faren og broren dømt. Moren støtter sin mann og sønn i rettssaken. Sommeren 1998 skal Fadime flytte sammen med Patrick, men samme dag dør han i en bilulykke.

Fadime fortsetter sin eksiltiværelse i Östersund, men det siste året vender hun tilbake til Uppsala ved noen anledninger, for i all hemmelighet å møte sine søstre og moren. Det er under et slikt besøk at faren finner henne og tar hennes liv.

Fadime insisterte på selvstendighet. Hun utfordret familien og brøt reglene ved å dele sin historie med media samt offentlig å anmelde faren og broren og få dem dømt. Slekten var ydmyket i full åpenhet, og dommen over faren og broren bekreftet at mennene var uten kontroll. Skammen hun brakte over familien ved sitt valg av kjæreste, var blitt et offentlig fenomen og vanæren et faktum. I enkelte miljøer, som det tyrkisk-kurdiske denne slekten tilhører, kan eksil være en løsning for å unngå æresdrap. Slik fritok Fadimes påfølgende eksil familien fra plikten til å rense slekten for den skammen den var blitt påført. Men når hun valgte å trosse dette ved igjen å vise seg i Uppsala, gjenoppsto problemet. Hun ble nok en gang en trussel mot hele slekten og dens ære. To måneder før hun døde, holdt hun også et foredrag i Riksdagen. Slik familien så det, var vanæren offentliggjort på nytt.

I april 2002 ble Fadimes far idømt den strengest mulige straffen, fengsel på livstid. Familien var skuffet over at han ikke hadde fått sykeomsorg i stedet. Faren hadde under rettssaken selv sagt at han var syk. Han beskrev seg selv som offer for Fadimes handlinger, det var hun som hadde forbrutt seg mot slekten. Selv beskriver han hvordan han ikke lenger orket å ta bussen til jobben, at folk kastet steiner på vinduene hjemme, at han ikke lenger orket å jobbe og fikk problemer med hjertet. I retten utbrøt han: «Altså en 26-årig datter som studerer ved Universitetet, det er hun som skulle hjelpe en sånn far som er i min situasjon; det hun har gjort mot meg, jeg vet ikke hvordan jeg skal forklare det til dere!»¹ Han hevdet at han ikke hadde planlagt drapet den kvelden han oppsøkte henne hjemme hos søsteren, og sier i retten: «Jeg hadde overhodet ikke slike tanker. Men altså, jeg hadde bestemt meg for at om hun var der, så skulle jeg skyte henne. Det fantes ingen annen løsning. Ingen annen utvei.»² Under hele rettsaken unngår han der han kan det å omtale datteren ved navn, og sier bare «den her datteren» eller «datteren som er død».³

Den ene søsteren som var til stede under drapet, forklarer i sitt vitnemål under rettsaken at hun vet at drapet er planlagt av slekten, de er alle ansvarlige. Hun viser til en rekke samtaler blant slektningene som hun har overhørt, hvor behovet for å drepe Fadime kommer klart til uttrykk. Hun sier at drapet var «den eneste måten de kan få tilbake sin ære, sin stolthet», og at «man tror at når hun er død, er æren gjenopprettet».⁴

1) Wikan 2003, s. 129

2) Wikan 2003, s. 120

3) Wikan 2003, s.126

4) Wikan 2003, s. 126

Referanser

Al-Baldawi, Riyadh (1998): «Migration och familjestruktur.» I: Nader Ahmadi (red.): *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse och Liber AB

Awla, Rasool (2005): «Hedersmord och islam» I: Kenneth Johansson (red.): *Hedersmord – Tusen år av hederskulturer*. Lund: Historiska Media

Barne- og familiedepartementet (2001): *Syn på ekteskap blant hinduer, buddhister, sikher, muslimer og kristne*. (Utredning forfattet av Berit Thorbjørnsrud.) Publikasjon Q-1020

Barne- og likestillingsdepartementet (2007a): *Handlingsplan mot tvangsekteskap 2008–2011*. Publikasjon Q-1131 B

Barne- og likestillingsdepartementet (2007b): *Nye regler for å gifte seg i utlandet*. Oslo: publikasjon Q-1130/B/E/Som/Sorani/A/U

Bjøranger, Terje (2001): *Tvangsekteskap som begrunnelse for barnevernvedtak*. Kompendiet kan bestilles fra forfatteren

Bredal, Anja (2007): *Vold mot minoritetsjenter på sidelinjen*. I: Knut Storberget, Beret Bråten, Ellen Rømming, Kristin Skjørten, Astri Aas-Hansen (red.): *Bjørnen sover – om vold i familien*. Oslo: Aschehoug

Buskerud Røde Kors (2001): *Tvangsekteskap – en utfordring for deg som er ansatt i det offentlige*

Drammen kommune (2008): *Vold i nære relasjoner – hva gjør vi?*
Drammen: Drammen kommune

Dencik, Lasse (2006): *Mennesket i postmoderniseringen – om barn-dom, familie og identiteter i opbrud*. Værløse: Billesø & Baltzer Forlagene

Eriksen, Thomas Hylland (2007): *Globalization: the key concepts*. Oxford, New York: Berg

Eriksen, Thomas Hylland (2008): «Ekteskap og personforståelse.» I: *Integreringskart 2008. Tvangsekteskap – en kunnskapsstatus*. IMDi-rapport 6-2008

Hosseini, Ziba Mir (2004): *A womans right to terminate the marriage contract – The case of Iran*. Utdelt som dokumentasjon på kurset «Muslim Divorce between Sharia and Human rights»: Norsk Senter for menneskerettigheter. 7.–9. oktober 2004.

Karim, Nasim (1996): *Izzat – for ærens skyld*. Oslo: Cappelen

Lien, Inger-Lise (1993): *Moral og emosjoner i pakistansk Punja*. Oslo: Avhandling til dr.polit., Institutt og Museum for antropologi, Universitetet i Oslo

Møller, Arne Schmidt (2006): *Ghazala: Et æresdrap i Danmark: «Faderen beordrede, tanten lokkede, broderen skød»*. Århus: Siesta NOU-2004: 20. *Ny utlendingslov*

Onal, Ayse (2008): *Honour Killing, Stories of Men who Killed*. Beirut: SAQI

Scholte, Jan Aart (2005): *Globalization: a critical introduction*. New York: Palgrave Macmillian

Wikan, Unni (2003): *For ærens skyld – Fadime til ettertanke*. Oslo: Universitetsforlaget

Aase, Tor Halfdan (2007): «Ærens grammatikk.» I: Øyvind Fuglerud og Thomas Hylland Eriksen (red.): *Grenser for kultur? – Perspektiver fra norsk minoritetsforskning*. Oslo: Pax forlag

Annen relevant litteratur

For en oversikt over informasjonsmaterieell på tvangsekteskap

www.imdi.no/tvangsekteskap

www.tvangsekteskap.no

Mangfolds- og migrasjonsbiblioteket (MoM)

MoM-biblioteket er en sentral kunnskapsbase om flyktninger og innvandrere, integrering og mangfold. Det er et fellesbibliotek for Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) og Utlendingsdirektoratet (UDI).

Mangfolds- og migrasjonsbiblioteket legger ut litteraturlister over bøker om aktuelle temaer. Listene er først og fremst ment som tips til videre lesning, men bøkene kan lånes i biblioteket eller som fjernlån via andre bibliotek.

www.imdi.no/bibliotek

Telefon: 24 16 88 86

E-post: bibliotek@imdi.no

Stikkordregister

- adressesperre 70
 akutt konflikt 50
 definisjon 11
 arrangert ekteskap 14
 autoritær oppdragelse 13, 15
- bakgrunnskunnskap 71
 barnevernloven
 midlertidig vedtak i akuttsituasjoner 55, 57, 58–59, 78
 vedtak om omsorgsovertakelse 19, 60–61
 virkeområde 77, 84–85
 barnevernsinstitusjoner 89
 barnevernstjenesten 91, 92, 101
 meldeplikt til 55, 57, 58
 midlertidig vedtak i akuttsituasjoner 55, 57, 58–59, 78
 omsorgsovertakelse 60–61
 undersøkelse og tiltak 59–60
 beredskapshjem 90
 besøksforbud 69
 bevegelsesfrihet 27, 48
- chattedisiplin 92
- delegert skilsmisseadgang 23
 dialogmøte 73–75
 Drammenssaken 19, 26, 30, 52, 99–101
 drap 13, 33
 dumping 33, 39–41, 77, 78, 80, 82
- ekteskap
 arrangert ekteskap 14
 haltende ekteskap 23
 hasteekteskap 38–39
 i islam 22–24
 overraskelsesekteskap 78
 proformaekteskap 31
 retten til å velge ektefelle 14
 som grunnlag for oppholdstillatelse 31
 søskenbarneekteskap 21
 se også tvangsekteskap
 Fadimesaken 16–17, 19, 101–103
 familiegjennforening 14, 24, 25, 30–31, 38, 40, 94
 familien/foreldre
 kontakt med 23, 30, 34, 40–45, 72–75
 strategier i møte med hjelpeapparatet 74–75
 trusler og press mot 68
 familierelasjoner 65–67
 familiestruktur 19–21, 72
 fiktiv identitet 70
 forhandlinger 57–58, 73–75
 fosterhjem 88, 90
 frivillige organisasjoner 84, 91, 97–98
- gjennforening 94
 gjenoppretting av ære 33–42
 graviditet 85–86
 grensesetting 53, 89–90
 gutter / unge menn 21
 homoseksualitet 21, 42
 møte med hjelpeapparatet 45, 53
 press mot 21, 33–35, 39
 trusler og press mot 67–68
- haltende ekteskap 23
 hasteekteskap 38–39
 hijab 27
 hjelpeapparatet 30, 40, 43–56,
 adresseoversikt 95–98
 det første møtet 43–56
 etablering av tillit 44–45
 risiko ved å kontakte 25, 30, 45
 trusler mot 71

videre håndtering av saken 57–76
se også barnevernet, politiet
homoseksualitet 21, 42
husarrest 35

identitet, ny eller fiktiv 70
individet 19–22
integreringsrådgivere 71, 83–84
islam 22–24
delegert skilsmisseadgang 23
ekteskap 22–24
skilsmisse 22–24
isolasjon 35, 37, 49
izzat 14, 15

kaste 13, 21–22, 64
kjæresten 25, 26, 49, 64
trusler og press mot 68
kollektivet 19–22
kollektivt æresbegrep 16
konflikt
definisjon 11, 16
konfliktnivå 55, 77, 81, 84
kontaktinformasjon, innhenting av 43, 52
kontrakt med hjelpeapparatet 77, 79–80
kontroll 13, 15, 18, 33, 33–36, 37, 49, 64
krisesentre 88, 97
kultur
kulturforskjeller 74–75
respekt for kulturforskjeller 47

landkunnskap (bakgrunnskunnskap) 63, 71
livsstil 29–30
loggføring, rutiner for 93

maktforhold 49, 64
mekling 57–58, 73
migrasjon 25, 30, 31
mobiltelefon 83, 92
ved utenlandsopphold 80
mobil voldsalarm 68

nettverkskart 65–67
ny eller fiktiv identitet 70

omsorgsovertakelse 60–61

patriarkalsk familiestruktur 19–21

kvinnenes rolle 20
mennenes rolle 19–20
personer som ikke er norske statsborgere 84
politiet 57, 59, 61, 79
trusselvurdering 55
ved akutt fare for utreise 78
press 29, 30, 33–35, 38, 54
proformaekteskap 31
psykiske problemer 87, 90
påføring av skyld 33, 36–37

realitetsorientering 51
reisedokumenter 85
religion 13, 22–24, 34
relokalisering 57, 70, 75, 87
definisjon 87
forholdsregler 92–93
informasjon 88–89
konflikten blir kjent 91
sikkerhet 91–92
utfordringer 89–91
retten til å velge ektefelle 14
rettssikkerhet 58
rykter 17, 37

samarbeidspartnere i utlandet 83
seksualitet 10, 16, 20, 22, 39, 64
selvmord 33
oppfordring til 41–42
selvstendighet, ønske om 25, 29–30
sharia 22–23
sikkerhet 61–71, 90–93
sikkerhetstiltak 68–70, 90
sjalusidrap 18
skam 15, 16, 20, 27, 59
skolegang 27, 29, 33, 40
skyld, påføring av 36–37
skyldfølelse 33
slektskapsrelasjoner 65–67
storfamilien 67
maktforhold 49, 64
press fra 29, 30, 38

strategier
beskytte/gjenopprette ære 33–42
familien i møte med hjelpeapparatet
74–75
strikkeffekten 93–94
søskenbarneekteskap 21

taushetsplikt 44, 45
tillit, etablering av, 44–45
tolk 43, 45–46
tradisjonelle familiestrukturer 53
tradisjoner 14
troverdighetsvurdering 52
trusler 67–68
 mot brødre 67–68
 mot kjæreste 68
 mot foreldre 67
 om drap 41
 om dumping 39–41
trusselvurdering 55, 61, 63–65, 87
 momenter 63–64
tvangsekteskap
 definisjon 15
 hvem som rammes 11
 kontekst 13–24
 omfang 9, 10
 som hasteløsning 38–39
 straffeloven 14

utagerende atferd 53, 90
utdanning, se skolegang
utenlandsopphold 77–86
 konfliktnivå 85
 kontrakt med hjelpeapparatet 77, 79–80
utenriksstasjonene 83

vanære 15–18
venner 25, 27–29, 50, 82
vold 13, 15
voldsalarm 68

ærbarhet
ære 10, 13, 15–18, 48, 64
 strategier for å gjenopprette 33–42
 æresrelatert vold 10, 13, 15, 22, 25–31
 tap av 25, 30, 44
 typer av 16
æresdrap 18, 21, 22, 33, 42
æresgruppe 18, 45
æreskodeks 13, 15, 16, 17, 26, 37, 48, 67
æresrelatert vold 10, 13, 15, 22, 25–31
 utløsende årsaker 25–31
ærestap 25, 30, 44

ISBN 978-82-8246-039-2 (pdf)

ISBN 978-82-8246-038-5 (trykk)

